

A
MAGYARSÁG URALMA
ÉS A KOR SZELLEME

— PUBLICISZTIKAI DOLGOZATOK —

ÍRTA:

RÉZ MIHÁLY

BUDAPEST
PALLAS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA
1909.

«Volna egyedül alkotmányunk veszélyben, vagy csak arról volna szó, mikép kelljen azt tágítani, a lehető legtöbbre ruházni: nem volna akkor baj; lenne csak az kérdésben, mikép lehessen a lehető legnagyobb számot anyagilag gazdagítani: könnyű lenne akkor minden; csak ne forogna egyéb fönn, mint terjeszteni művészetet és tudományt, és vajmi könnyen érhetnénk celt. Mindez azonban feladásunknak csak fele, de még fele sem; minthogy a magyarságot óvni, kifejteni a másik, ennél nem csekélyebb, sőt még jóval nagyobb feladat. De a magyarság terjesztése – ... s ha ily mélyen nem bírunk hatni honi körülményeink szövedékibe, akkor vegyünk inkább ekeszarvat kezeinkbe s lépjünk le a politika mezejéről — a magyarság terjesztése ellentétben áll az anyagi javak . . . de még némileg az alkotmány terjesztésével is.»

SZÉCHENYI.

I.

A KOR SZELLEME.

Azok, akik Magyarország jövődő átalakítását nemzeti tradícióink megszakításával, idegen elméletek szerint óhajtanák: a nemzeti érdekekkel szemben a kor szellemére hivatkoznak minduntalan. Megfeledkeznek ennek az országnak sajátos viszonyairól s midőn beszélnek a népről, nem látják a nemzetiségeket; midőn beszélnek a latifundiosok kizárólagos uralmáról, elfelejtik, hogy itt egy középosztály is létezik; midőn beszélnek a feudális urak maradiságáról, elfeledik, hogy a magyar parasztgazda a legerősebb konzervatív; és midőn beszélnek a népnek adandó jogokról, nem látják, hogy azok minálunk nem a demokráciát szolgálnák, hanem a reakciót. De ők ezt nem látják. Idegen teóriákba merülve, nem látva a magyar nemzetiség természetét, a magyar nemzetiség természetét a magyar nemzetiség természetével ostromolják a magyar állam alapjait.

Magyarország eddig sem zárkózott el a kor szelleme elől, immár majdnem egy százada, hogy az európai haladás eszméinek tért nyitott. Az elmúlt század három legnagyobb politikusanak neve a korszellemért való küzdelemben is első helyen

áll. És ha ma érzék van a magyarságban a korszellem ellenállhatatlan jelentősége iránt; ha ma erős fegyver az Magyarországon, ha egy intézményre azt mondjuk, hogy a kor szellemével ellenkezik: a korszellem fontosságának eme megértése, az ellenállhatatlanságába vetett hit és tisztelet épp ama férfiak korszakos munkásságának egyik nagy eredménye. Nem kell most föltalálni a puskaport, már föl van találva rég. De a korszellemet a nemzet érdekeivel állítani ellentétbe, ebből a képzelt ellentétből a nemzet érdekei ellen vonni következtetést: ez a magyar közéletben valóban új dolog. És csodálkozva kell kérdeznünk, – kérve, hogy szálljanak le a földre, erre a magyar földre teóriáinknak légváraiból – vajjon ha a magyarság érdekeinek védelmezése ellenkezik a kor szellemével, vajjon ha a haladás itt a magyarság politikai megtörése árán volna csak eszközölhető: csodálkozva kérdezzük, vajjon tótokkal, vagy szerbekkel akarják-e itt az európai fölvilágosodás modern uralmát megteremteni, avagy románokkal és ruténekkal talán? Magyarországon vagyunk és itt *ezek* az elemek állanak rendelkezésünkre. Számot vetni ezekkel kell tehát s a népről, az osztályöntudatos proletariátusról beszélve, nem szabad elfelejtenünk, hogy ez csupán *ezekből* az elemekből áll.

Ha tehát valóban a kor szellemének előharcosa! vagyunk, szükséges, hogy tudjuk, vajjon *ki*

az, akinek segítségével meg akarjuk kívánalmait valósítani. És ha látjuk, hogy van egy faj, melynek ebben az országban legnagyobb kultúrája van, mely hosszú gyakorlat folytán politikai érettség tekintetében is szükségkép első helyen áll: akkor az egyszerű, természetes józan ész azt mondja nekünk, hogy ennek a fajnak létérdeke a korszellem érdekeivel teljesen azonos. Mert igen világos, hogy a kor szellemének igazi érdeke csupán az lehet, hogy az az elem, mely kultúrai és politikai fejlettségénél fogva itt ebben az országban a haladás eszméinek megvalósítására legalkalmasabb, maradjon meg a régi erejében s tartsa meg régi felsőségét a kulturailag elmaradottabb s *reakcionárius érzelmekkel eltelt* más tajokon. A magyarság kultúrai és politikai érettsége bizonyára nem oly fokú, mint amilyennek óhajtának; de vajjon a nemzetiségeké nem határozottan kisebb? És legyen szabad egész higgadtan figyelmeztetnünk a délibábok hőseit, hogy ha itt ebben az országban ennek a magyarságnak uralma megtörik, helyünkbe nem művelt franciák, politikailag fegyelmezett angolok jönnek, hanem szerbek és románok, rutének és tótok. Egyszerű igazság ez nagyon, a reális élet szemlélője előtt igen nyilvánvaló, de az ő teóriáik ködös magaslatairól az ily egyszerű igazságok talán meg sem is láthatók. Ha azonban a haladás érdeke az, hogy régi erejében megmaradjon az az elem, mely a hala-

dásra egyedül alkalmas: akkor csak félreértése lehet a korszellemnek minden oly elméleti okoskodás, mely a nemzeti érdeket a kor szellemével szembenállónak tünteti fel. Ha az a korszellem valami határozott, egységes, megállapodott irányzatot mutatna; ha az az irányzat mind csupa abszolút igazságokból állana: akkor sem bírnók megérteni, hogyan állhasson annak érdekében, hogy az ő nevében, éppen az ő követelményeinek megvalósítására legalkalmasabb faj erejét ássuk alá.

A korszellem azonban, amelyről oly nagy határozottsággal hallunk beszélni, irányzataiban nem éppen egységes s tételeinek igazsága éppen nem abszolút. Látjuk, hogy teológiai türelmetlenséggel védik egyes dogmáit, de a dogmák tekintetében az egyetértés egyáltalában nem látható. Vannak időszakok, midőn a kor gondolkozó elméi bizonyos eredményekben egyet értenek s megállapodásra jutnak bizonyos követelmények iránt. Az idealizmus föllobbanásának fényes időszaka ez. Az emberek szíve hittel és reménységgel van tele. Olyan világosnak látszik minden ilyenkor, az igazságokban mindenki annyira egyetért, hogy, úgy látszik, csak erős akaratra volna szükség, az eszme iránti ideális odaadásra csupán s az emberiséget meg lehetne váltani. A nagy reményeknek, a nagy lelkesedésnek, a rózsás optimizmusnak s az eszme iránti szenvedélyes odaadásnak fényes korszakai ezek; dicsőségesek az emberiség történel-

mében s méltók arra, hogy hasonló időszakok létrejöttéért nemzedékek és nemzedékek küzdjenek. De az ily időszak hosszú időszak munkásságának eredménye és megérni kevés nemzedéknek adott. A XVIII. század ilyen időszak volt s reményteli lelkesedése és az eszme iránti szenvedélyes odaadása bámulatunkra érdemes. Reménységeinek szétfoslása, a valóságnak kíméletlen kritikája, az utóbb bekövetkezett nemzedékek szomorú tapasztalásai keserű kiábrándulást idéztek elő. És ma *küzdünk* egy egységes korszellem kialakulásáért, de kialakulása *még nem sikerült*. A nagy gondolkozók a jövő föladatainak megoldási módjára nézve még egyet nem értenek. Nem árnyalati különbségek vannak közöttük; nem részletkérdésekről vitáznak csupán. A világnézet egész teljessége az, mely őket egymástól elválasztja. *Marx materializmusa* is ennek a korszaknak a produktuma; de Carlyle Tamás is ugyanannak a korszaknak a fia s hatása talán még jelentékenyebb. És ő épp oly határozottan és épp oly nyomatékkal hirdeti az *idealizmus diadalát*, mint a világtörténelemben egyedül mozgó erőt s épp oly kiváló tehetséggel bizonyítja, hogy *ez, éppen ez az*, amit a kor szelleme követel. Marxnál az anyag minden; Carlylenál minden az érzés. Marxnál a nagy ember jelentéktelen eszköz; Carlylenál a világtörténelem legfőbb mozgó ereje. Melyik itt most már – a kor szelleme?

A kommunisták az állam mindenható erejét óhajtják s az egész gazdasági életet az állam által szabályozandónak hirdetik; Herbert Spencer minden állami beavatkozás ellensége s a szélső individualizmus híve. E követelmények melyike a kor szelleme?

A materialisták a természettudomány diadalai által nemcsak a vallás mai formáját, de a vallás lényegét is megdöntöttek állítják; Carlyle és Tolsztoj a régi próféták hívő fanatizmusával a vallás lényegének örökké igaz voltát hirdetik. Ez irányok melyike a kor szelleme? A tudós szekták melyikének egyháza oly kétségtelenül egyedül üdvözítő, hogy jogosítva legyen egy nemzet minden létérdekéért való küzdelmet s magát e nemzet létjogosultságába vetett hitet is anatómával sújtani?

Midőn azt látjuk, hogy a legellentétebb világnézletek és a legellentétebb politikai törekvések küzdenek egymás ellen, vitázva egymásnak követelményeiről és kétkedve egymásnak igazságain: ez irányzatok *egyikéről* nem állíthatjuk, hogy *az* és annak minden követelménye a kor szellemének s a haladási iránynak *egyedüli* megnyilatkozása. Hihetjük azt, hogy ez az igazság; de nem hihetjük, hogy Európában minden fölvilágosult ember igazságnak ismeri el.

Marx tanításai nem az európai fölvilágosult közvélemény által egyhangúlag elfogadott abszolút igazságokból állanak: hanem merész s már a

követők által módosított hipotézisekből, melyekre egy imponáló következetességű, nagyszabású koncepciójú világnézet alapított. És nemcsak a magyar nemzet igazsága áll szemben ezzel a világnézettel, hanem más kiváló és nagyobb hatású nagy gondolkozók nézete is szemben állnak vele. Nem a fölvilágosultság küzd itt az elmaradottsággal szemben, hanem egyik fölfogás a másik ellen, melyek bármelyikének jóhiszeműségét kétségbevonni célszerű kortesfogás lehet, de a tudományos objektivitással össze nem egyeztethető. Herbert Spencer nem volt világtól elmaradott magyar sovíniszta; Carlyle Tamásnak sohse volt laifundiuma; s Tolsztoj Leót tudá-
lis hajlamokkal vádolni csak még sem lehet. Merész radikalizmus van az ő fölfogásukban is, de azt lehetetlen nem látnunk, hogy követelményeik, óhajtaik úgy a Marxéval, mint az egymáséival – részint a világnézet, részint a politika szempontjából – homlokegyenest ellenkezők.

És a vélemények eme forrongásában, a fölfogások emez óriási ellentétei között nem látjuk sehol a korszellem amaz *egységét*, melynek abszolút igazsága előtt a magyar állam nemzeti egyéniségének össze kellene törnie.

Látjuk a demokráciának új, veszedelmesebb formában való föllépését; de látjuk másrészt a demokráciából való kiábrándulást. Halljuk a népszuverenitásának tanításait hirdetni; de halljuk

másrésről a tekintély elvét proklamálni. Látjuk a nemzetközi irányzatot; de látjuk, hogy hívei saját táborukban sem bírják a nemzeti öntudatot megsemmisíteni. Halljuk a materializmus világnézetének hirdetőit; de azt is halljuk, hogy a materializmus magában a természettudományban sem dogma (az energetikus fölfogás hívei túlhaladott álláspontnak tüntetik föl) s a politikában Marx saját hívei által módosított.

Egyetértést csak abban látunk, – s ebben az egyben egységes a kor szelleme – hogy a népsorsának javítását a század minden nagy gondolkozója immár halaszthatatlan kötelességnek hirdeti.

Valóban úgy van.

Nagy, nemes föladat ez, melynek megértésére nem minden nemzedék alkalmas. És minekünk, e nagy eszme híveinek, a materializmus, az egoizmus, az osztályérdek és osztályharc híveitől csodálkozva kell kérdenünk: vajjon olyan nagyon sok az önzetlenség a mai társadalomban, hogy azt ki kell pusztítanunk? Vajjon olyan nagy-e az osztályok közötti béke, hogy az osztályharcot hirdetni kell? És vajjon oly igen nagy-e az idealizmus ebben az országban, hogy azt a kultúra munkásainak irtani kell? Ne nézzék ez ország viszonyait idegen országok viszonyain alapuló elméleteken át. Ebben az országban a szociáldemokrácia *nem hatalom* s neki az erősebb jogát proklamálni – nem praktikus dolog.

Magyarország politikai vezetése annak az uralkodó osztálynak kezében van, mely eddig sem zárkózott el a kor szellemétől s ezután sem fog attól elzárkózni, de amelylyel szemben politikát csinálni ebben az országban nem lehet.

Éppen azért téves, céltalan, impraktikus – a nép igazi érdekeivel ellenkező – minden oly törekvés, mely hadat izenve az ország vezérosztályának, *édene és nem általa* akarja megoldatni ama kérdéseket, melyeknek megoldását sürgetően kívánja a kor szelleme. Osztályharccal itt boldogulni nem lehet; de ellenséges indulatúvá lehet tenni a nemzetközi jelszavak által a reformokra különben hajló közvéleményt.

Ennek a nemzetnek még megmaradt idealizmus a nemzeti érzésében nyilatkozik. Ez az érzés gyakran téves utakon jár; tévedése sokszor káros és vészhozó. Küzdünk túlzásai ellen; ábrándképei ellen harcolunk. De macában ebben az érzésben a nemzet idealizmusának megnyilatkozását látjuk s csak oly reformmozgalom sikerében bízunk, amely erre az idealizmusra támaszkodik. És nem tehetnek a népnek rosszabb szolgálatot, mint ha ügyét a nemzetköziség ellenszenves elvével összeforrottnak hirdetik s a nép sorsának javítása iránti kötelességeinket szembeállítják azzal a kötelességgel, melylyel a nemzetnek tartozunk.

Ezen az úton célt érni nem fognak.

Ebből az országból – arról legyenek meg-

győződve – keleti Svájcot csinálni nem fognak. Ezt a magyar nemzeti államot megrendíteni nem lesz erejük.

Nagy államférfiak egész életének munkája ez a nemzeti állam; nagy emberek egész lelkét megtöltő érzések teremtettek itt meg minden tradíciót.

Századok viharait rendületlenül állta; hatalmas ellenségeivel megbirkózott; látta zászlóit méltatlan kezekben; látott majd túlmerész, majd túlságosan csüggedő nemzedékeket; s a sors e viszontagságai között is meg tudott állni. Szilárdul meg fog állni belső ellenségeivel szemben is s azoknak megtörésére mindig lesz elég ereje.

Alios vidimus ventos.

II.
NEMZETKÖZISÉG
ÉS SZOCIÁLDEMOKRÁCIA.

A támadások között, melyekkel a magyarság szupremáciájának eszméjét illetik, elvi fontossággal csupán az az állítás bír, hogy a magyar szupremácia csak visszaélésekkel tartható fenn s fönntartásának minden eszköze a korszellem és a haladás kívánalmaiba ütközik.

Ha ez az állítás valóságot tartalmazna, akkor is lennének sokan, kik a maguk fajához híven ragaszkodva, megvívnák érte a harcot s kitartának mellette rendületlenül. Volt már időszak, midőn ez a faj erőtlenül és műveletlenül a nagy német kultúra beolvasztásának ellenállt s a kor szellemével szembehelyezkedett. És azok, akik az élő lények legutolsójában is természetesnek tartják az önfentartás ösztönét, természetesnek találnák azt is, ha ez a magyar nemzet is védi a maga lételét és föltételeit. Természetesnek találnák, hogy az az érzés, mely a maga fajához köti az egyeket, minden okoskodásnál erősebb s vonakodik megérteni azt a logikát, mely e faj létjogát tagadja meg. A magunk családjához, a magunk szeretteihez okoskodás nélkül ragaszkodunk s elvesztésükbe önként bele nem nyugodhatunk. A

kereszténység fenséges eszméje az örökkévalóság poézisével vette a földi elmúlás eszméjét körül; az élet rövidege s az elmúlás kényszerúsége lelünkre kérlelhetetlen bizonyossággal nehezedik. Tudjuk, hogy el kell múlni a régi nemzedékeknek, hogy az újak jöhessenek; tudjuk, hogy a haladás örökerejű törvénye ez.

És mégis, elmúlt kedveseink sírján meg nem vigasztal az emberiség haladásának nagy gondolata s a jövődjő új nemzedék bennünket elmúlt szeretteinkért kárpótolni képtelen. A tehetetlenség érzete lesújt; tompa fásultság vesz a lelken erőt.

De midőn az elmúlás nem szükségképpen, midőn elhárítására semmi más nem kell, mint akarat és energia: akkor azok az érzések erős, megrázó szenvedélyekké kell, hogy váljanak és föl kell, hogy ébresszék a nemzetben az önfentartás ösztönét. Soha az életerős, nemzeti érzés el nem ismerhet oly korszellemet, mely azt parancsolja, hogy neki pusztulni kell; soha a fenyegető veszedelemmel szemben a gyáva megadás nem lehet korszellem.

A nemzeti érzés következései ezek s azok, kiknél ez érzés egyedül dominál, hívei kell, hogy legyenek bármily rendszabálynak, mely a magyar szupremáciát szolgálja, egyezzek bár a haladás és a kor szellemével, vagy legyen vele homlokegyenest ellenkező. Kiinduló pontjukból ez szoros konzekvenciával következik. Ez az érzelmek logikája.

A nemzeti *eszme* kiinduló pontja ettől különböző. Híveinek egész okoskodása más úton halad.

A mi szemünkben is nagy és magasztos a nemzet fönmaradásának eszméje, de az emberiség haladásának gátul szolgálnia nem szabad. Abban a percben, melyben e nemzet már csak visszaélésekkel tarthatná fön magát; abban a pillanatban, midön etikai létjogát elveszítené: abban a pillanatban szétfoszlanék az a varázs, mely a mi szemünkben a nemzeti eszmét körülveszi. Nem tudnánk lelkesülni oly eszméért, mely az emberiség nagy problémáinak megoldásában már csupán csak akadály.

De éppen azért oly erős bennünk e nemzet fönmaradásának óhaja; éppen azért kívánjuk *minden áron és, minden módon* a magyar szupremáciát, mert az igazi haladás, a produktív alkotás és a kultúra fejlődése ebben az országban *csakis* ezen az alapon 'lehető. Az általános emberi haladás követelményeiben a magyar szupremácia között a harmónia teljes és tökéletes, Amit a magyar szupremácia érdekében kívánunk, kívánjuk a józan haladás érdekében is és ami árt a magyar szupremáciának, ártalmas a haladás érdekeinek is.

Nemcsak azért káros a választói jog túlságos kiterjesztése, mert aláássa a magyar szupremáciát, hanem káros azért is, mert a tömeg – politikai éretlensége folytán – minden produktív reformpolitikának akadály. És magát a magyar szupremáciát sem csupán azért kívánjuk fõntartani, mert

ez a magyar faj érdeke, hanem azért is, mert az alkotó reformpolitika érdeke szintén ezt kívánja.

Aki az általános, egyenlő szavazati jog behozatalát ellenzi, az nem az abszolút igazság követelményeit kívánja megszorítani s nem a korszellem új igazságainak ellensége. Az általános választói jog egyedül üdvözítő voltának eszméje sem nem új, sem nem igazság s nem a mostani, hanem egy elmúlt kor szellemének a követelése. A tizen-nyolcadik század eszmekörének produktuma, a hozzáfűzött optimizmus és a tizenkilencedik század tapasztalatai nem igazolták. Franciaország és Amerika széles alapon álló választási rendszere nem mutat fényes eredményeket, csak rossz és korrupt politikát. Szociális alkotásokkal nem válnak ki ez államok...,s a pénz nyers, hatalma sehol sem oly brutális, mint Amerikának szabad földjén, a népjogok évszázados virágzásának színhelyén. Mások érdekeinek vágy saját szenvedélyeinek természettől való rabja, a nép s a nyert jogokkal mindent és mindenkit szolgál saját érdekén s a tiszta belátáson kívül.

Rabja a fajgyűlöletnek és rabja a felekezeti fanatizmusnak; rabja a demagógoknak s néha egy III. Napóleonnak is. A józan haladás irányítása tőle nem várható; az ő előítéleteivel és szenvedelmeivel üzérkedőknek ki nem szolgáltatható. Földről kell jönniök a reformoknak, érette, de nem általa.

De el *kell* jönniök a reformoknak s azokat tovább nem lehet halasztani.

Nemzeti küzdelmeink, pártos viszályaink, kicsinyes vitáink között a szegény nép szomorú sorsa nyomasztólag nehezedik ránk.

Mit ér a nemzeti nagyság minden fénye és ragyogása, ha a függetlenné és uralkodóvá lett magyar nép nem érzi ennek a nemzeti államnak gondoskodó kezét? Mit ér a legideálisabb célokat kitűzve küzdenünk, ha a mi népünk azalatt küzdök a nyomorral, mely miatt az ideáлизмig fölemelkedni képtelen?

Minden nagy ellenségünk között a legnagyobb az emberi *szenvedés*-, könyörülő szívvel s soha meg nem szűnő törekvéssel kell ellene küzdenünk.

Tegyük igazán hazájává a népnek ezt a földet; idegennek itt ne érezhesse magát.

Nagyszabású, nemzedékekre terjedő földadat ez mely békés, zavartalan, alkotó munkát kíván. A felekezetek harcának, az osztályok harcának, a fajok harcának ezt nem szabad megzavarnia. Aki ezt megzavarja, nemcsak a magyar szupremáciát, hanem a reformalkotások alapját is aláásta.

A nemzetköziség eszméinek hirdetői abból indulnak ki, hogy a proletariátus közös érdekei elsimítják a faji ellentéteket. Magyarország határain *belül* örömmel üdvözlőnk ez eszmét, ha célul tűznék ki és nem meglévő ténynek tekintenék. A szocializmus így hasznos munkát végezhetne,

szervezvé a népet a maga érdekeinek védelmére s *egységessé* – magyar néppé – szervezvé azt. Amily mértékben összeolvasztaná a fajokat, oly mértékben vétethetnék föl – az összeolvasztott elemek révén – a magyar alkotmányos élet faktorai közé.

De a magyarországi szociáldemokrácia csak hirdeti a fajok jövődő egybeolvadását s *mielőtt* ez megtörténhetnék, kívánja a nép számára a politikai jogokat. E jogok megadása fölkelte a felekezeti és faji antagonizmust s az egybeolvadást lehetetlenné tevén, a *fajok harcát* idézi elő. Közjogi harcok helyett lennének faji harcaink s mérsékelt és sovinizta közjogi pártok helyett – amit már végre túlhaladtunk – lennének pártok, melyek a nemzetiségi politikában válnak el egymástól mérséklet vagy sovinizmus szerint. Ez nemcsak a magyar szupremáciának, de a szociális haladásnak sem érdeke.

A nemzetköziség eszméjének logikus folyománya az, hogy szorítsunk háttérbe minden oly faji szempontot, mely a reformalkotásokra alkalmas alapot lerontja s a szociális alkotások éráját lehetetlenné teszi.

A demokrácia eszméjének logikus folyománya pedig az, hogy szorítsuk háttérbe ama faji törekvéseket, melyek soha sem a derékség szempontjából, hanem mindig a faji szempontból vizsgálják az egyéni arravalóság kérdéseit; és hogy

törekedjünk a kiválóság érvényesülésének demokratikus elvét a *fajok egymásközi viszonyára is alkalmazni*.

Éppen ez elv alapján jogos és helyes, éppen ez elv alapján a korszellemmel és a haladás érdekeivel is megegyező annak a tájnak szupremáciája, mely nehéz századok nehéz körülményei között is államföntartó nemzetnek bizonyult s melynek exponált helyzetében ma is történelmi nagy fontossága van. Ennek a magyar fajnak már akkor nagy államférfiai voltak, midőn nemzetiségeink létezéséről is alig tudott a világ s midőn mint jámbor pásztorok és jövevény telepítvényesek húzták meg csöndben magukat. Gazdaságilag, kulturailag és politikai öntudatban is, ez a magyar faj mostanig Magyarország uralkodó faja m áradt; méltó ez uralomra és elég erős is megtartására. Hibáit fájlaljuk, keserűséggel támadjuk tévedéseit; de nem lehet nem látni, hogy a többi fajokhoz mérve még mindig magasan áll. Lesülyedni csak akkor fogna, ha politikai öntudatát elveszítené s engedne azoknak, kik szupremáciáját meg akarnák bontani.

Ha tehát nem akarják a nemzetközi eszme hívei, hogy a reformmunkát faji szempontok harca zavarja meg, óvakodjanak a nemzetiségeket fölbujtani. Mert lehet, hogy ők azoknak faji törekvéseit honorálnák, – bár a nemzetköziség eszméjével az összeférőnek nehezen mondható – de a magyar szupremácia hívei azokat egyáltalán nem fog-

ják természetesnek találni s inkább félredobnak egyelőre minden reformalkotást, semhogy minden reformalkotásnak egyedül lehetséges alapjait engedjék lerontani.

Akkor aztán nincs, csak egy út, melyen minden migyar embernek haladni kell s akkora kérdés megoldására nincs más mód, mint ama híres Galenus-féle recept: quod non sanat aqua, samt ferrum.

Ennek a fajnak, országunkban a haladásra legalkalmasabb fajnak fönn kell az uralom jogát tartania, mert a kiválóbbnak érvényesülése minden igazi haladásnak múlhatatlan alap föltétele.

Hivatkoznak a külföld véleményére is. Nem számláltuk meg Európa szavazatait. De amely nemzet igazságának tudatában, politikájának jogosságáról meg van győződve, nyugodt közönnyel várhatja be idegeneknek és ellenségeknek rosszaló nyilatkozásait. Tudjuk, hogy vannak, akik a magyarság szupremáciáját nem helyeslik, tudjuk, hogy vannak, kiknek helytelenítését már létezésünkkel provokáljuk. Nyugodtan mondunk le helyeslésükről, azzal az önézettel, melyet álláspontunk igazságossága ad s nem fogjuk általános népszavazással eldöntetni, hogy vajjon szabad-e élnünk vagy sem.

A nemzetnek energiája és önézete adja meg létjogát.

III.
A SZABADSÁGRÓL.

Az az eszme, amely a XVIII. század forrongó szellemeire egykor varázsigeként hatott, amely áthatotta a század egész szellemét s fanatikus lelkesedést keltve, egy véres forradalom szenvedélyes tüzének szítója volt: a XIX. század tapasztalásai nyomán varázsát kezdi veszteni. Még lelkesednek érte, említése még dobogásba hozza a szíveket, de a beléje vetett hit már nem oly erős s a lelkesedés, melyet kelt, többé már nem a régi. Múlnak a múltó évekkel a reménykedésnek hiú ábrándjai s az emberiség egy szép illúzióval lett ismét szegényebb. Az eszmék minden hivatott harcosa, egy nagy század minden nagy gondolkozója benne reménykedett; a világszabadságért csodás hősiességgel küzdő minden katonája az emberiség üdvét várta valóságától.

Ledőltek Európaszerte a feudalizmus utolsó romjai. Franciaország régi, fényes nemessége letört: de a leomlott régi rend helyébe nem a szabadság eszméje költözött. Jött a tömeg nyers terrorizmusa; jött a keménykezű Cézár ellentmondást nem tűrő parancsszava: de a szabadság országa el nem érkezett. Jöttek váltakozó királyságok; jött

ismét az egyedül üdvözítőnek hirdetett demokrácia: de a szabadsághoz fűzött remények teljesülését nem hozta meg. A szabad köztársaság, az általános és egyenlő szavazati jog meg nem gyógyította a század nagy betegségeit. Új uralkodó osztály jött a régi helyébe, a maga érdekeinek buzgó védelmezője, s épp oly érzéketlen a tömeg nyomora iránt; nélkülözve a régi nemes tradíciókat s magán hordozva a plutokrácia anyagiasságának letörülhetetlen bélyegét.

És az a plutokrácia, amely a szabadság jelszavával vitte a népet a nagy forradalom küzdelmeibe bele: kegyetlenül lekartácsoltatta Parisban az 1848. júniusában fölkelt proletariátust s az 1871-iki commune híveit, a kik komolyan akarták venni a szabadság és egyenlőség annyiszor hirdetett jelszavát. Hiszen ő nem a szabadságot akarta, hanem csupán a *saját* szabadságát; nem az egyenlőségre törekedett, hanem csak arra, hogy *vele* szemben ne alkalmaztassék az egyenlőtlenség elmélete.

A címkórság sehol sem oly erős, mint Franciaországban s a plutokrácia Amerikában a legnagyobb hatalom. A szabadság klasszikus földjén semmi sem oly jellemző, mint az *anyagi* siker előtt való lebomlás.

Azok, a kik a szabadságtól a nyomorban sínylők sorsának javulását remélték, épp úgy megcsalódtak benne, mint azok, a kik tőle várták az

idealizmus diadalát. A nép vezérei a kommunizmustól, az államhatalom kiterjesztésétől, a szabadság megszüntetésétől várják a nép sorsának javulását s az idealizmus hívei is rendre kiábrándulnak. Mené tekel.

Az az elv, amelynek érvényesülése mindenhatóvá tette a nagy tőke erejét, mely nem hoz a nép sorsának javulást, de tért nyit vak szenvedélyeinek; mely Amerikában úgy, mint Franciaországban, a közélet teréről a középszerűség érdekében minden kiválóságot kiszorít: nem az a varázsszer, melytől egykor az emberiség minden bajának orvoslását várták a benne bizakodók. Az a szabadság, mely az *eszme* szabadságának képében keltett egykor lelkesedést: csupán az *érdekek* nyers tusájának tülekedését idézte föl. És az a burzsoá-demokrácia, a mely a *szenvedő milliók* nevében követelt egykor meghallgattatást: ma már csak a kielégítetlen társadalmi hiúság sebeire kivan tapaszt.

A proletariátus elfordul tőle, mélyreható, reális, valódi átalakulásokat kívánva s csupán az egész gazdasági rend teljes megváltoztatásában látva az igazi demokráciát. A nemzeti eszme konzervatív védői, az idealizmus hívei szintén elfordulnak, mert látják, hogy nem szolgálja eszményeiket. Csupán az anyagi siker embereinek s az ő érdekeiknek kedvezett. Az emberiség nagy problémái ma is megoldatlanul állanak.

Merész reményekkel nézte egykor Magyarország föl világosuk közvéleménye is a szabadság mindent ígérő jelszavát. Egy elnyomott nemzet hogyne lelkesednék érte s hogyne hinné el mindenhatónak a szabadság erejét. De a magyarság a *nemzet* szabadságáért lelkesült s oly szabadságot nem ismert, mely ártani kívánna neki. Fölszabadította a jobbagyságot is, hogy egységessé tegye a nemzetet s az egybeforrás e napjaiban gyökeret vert benne az a hit, mely *a szabadság olvasztó erejében* reménykedett. A szabadságharcz szomorú eseményei véres cáfolatai e reményeknek; a horvát, szerb és romnn lázadás a szabadság olvasztó erejéről nem tanúskodott.

Ausztriához való viszonyunkban is erre építettünk. Hittük, hogy az alkotmányosság a liberalizmusban összeforrasztja velünk a szomszéd népeket. Ebben is megcsalódtunk. Belső zavaraik ami politikánkra is kihatnak s az osztrák alkotmányos élet hullámzásai minket is alterálnak; de Magyarországgal szemben e bomladozó közélet minden faktora mindig egységes és szilárd. Az osztrák parlamentarizmus csak erősíti velünk szemben az osztrák kormányt s a közös egyetértéssel elintézendő ügyekben ránk nézve sokkal kedvezőbb egy oly osztrák kormány, mely a maga parlamentjének ellenálló akaratára nem hivatkozhatik s mely a megállapodások tartóságának és a megkezdett irány állandóságának garanciáit nyújthatja.

Ausztria belélete is megcáfolta a szabadság olvasztó erejébe vetett hitet. A szabadság csak ki élesítette a nemzetségi ellentéteket; megmutatva, hogy a szabadság nem alkalmazható másutt, mint egy *egységes elvi alapon álló* közéleten belül. Az általános szavazati jog panaceája sem használt semmit; a nemzetiségi ellentét nem szűnt meg s a prágai események az egybeolvadás álmodozóit fölbreszthették. Lehet az általános szavazati jog e kudarcát magyarázni, – a radikalizmus mindent megmagyaráz – de a megmagyarázott kudarc még sem siker. Tanulhatunk belőlük mi is. A távol jövő fényes reményei igen kecsgetetődde teljesülésükhöz *egy* okvetlenül szükséges: az tudniillik, hogy a nemzet *életben maradjon* ama távoli időpontig, melyben a szabadságtól várt siker elkövetkezik s időnek előtte föl ne bomolják atomjaira. Mert halottakat nem lehet gyógyítani. Ama nemzet fiainak, melyet kísérletezéseikkel a fölbomlás stádiumába juttattak a szabadság apostolai, csekély vigasztalás lesz ama távoli jövő fénye, melyet a nemzet nem fog megérni. És csekély vigasztalás lesz az a tudat, hogy e bomlás a szabályok ellenére történt és – oktanul. E kísérlet eredménye bizonyára módosítja majd az annyiszor módosított teóriát – s kétségkívül ez fontos dolog. De a nemzet belepusztulhat. És vannak sokan, kik előtt ez nem lényegtelen.

A szabadság elve ma a bontó elemek jelszava

lett s *azoknak* szabadságát nem óhajtjuk. Nem hihetünk már többé a szabadság összeolvasztó erejében s látnunk kell, hogy csak önerőnkre támaszkodhatunk. A nemzet *élni* akar, s természetes önvédelem, ha kénytelen elnyomni mindannak szabadságát, a mi az ő életére tör.

A nemzet csak akkor küzdhet sikerrel a maga szabadságáért, ha nem ad a bontó erőknek szabadságot.

IV.

A MAGYAR SZABADELVŰSÉG.

Egy, nagyszabású belső átalakulás küszöbén, az eszmék és irányok zavaros küzdelmeiben a konzervatív és liberális politika jelszava közéletünkben gyakran fölmerül. Elméleti meghatározásokat hallunk s ezekből levont elméleti következtetéseket. Minekünk azonban nincsen szükségünk arra, hogy a szabadelvűség, mint valami új, ismeretlen fogalom nyerjen meghatározást s arra sincs szükségünk, hogy a szabadelvű és a nemzeti irány között most akarjuk föllelni a helyes viszonyt. A magyar szabadelvűségnek régi, nagy tradíciói vannak s történelmileg kialakult határozott típusa van. A magyar szabadelvűség jellemző vonásai leghatározottabban Széchenyi István grófnál domborodtak ki. Az ő egész politikája a haladásra való folytonos törekvés, melynek egyedüli, de *állandó és szigorú korlátja a nemzeti irány*. Már elődje, felsőbüki Nagy Pál is akképpen nyilatkozik, hogy «ha választania kellene, inkább a nemzetiség, mint a szabadság nemtőjéhez ragaszkodnék, mint-hogy a nemzetiség hű megőrzése legbiztosabb

talpköve a szabadságnak, nemzetiségében súlydező nemzet viszont legszebb szabadságai mellett is csakhamar rabigába görbed.» E nevezetes szavakat idézi a *Kelet népé*-ben Széchenyi s ő maga is több alkalommal ekkép nyilatkozik. A nemzeti szempontnak szerinte is mérséklőleg kell a haladás irányára hatnia.

«Ha nemzetiségünk erős lábon állana, még akkor is irtóznám minden erőszakos szerektől, mert azok szükségtelenek, de ám akkor még eltűrhetném, mint azt Francia- s Angolországban látjuk; ám menne akkor minden zavarunk ... ámde kérdzem: ingadozott-e ott nemzetiség úgy, mint ingadoz az nálunk, hol megállapodása csak hosszabb időnek lehet munkálatja?»

«Mihez képest ha mostani állásában szorítottatik a magyar az újjászületési forradalom lombikába és avégett, hogy azután abból újraöntve szebb alakban lépjen ki: meg lehet ugyan, egészen újjászülette lép abbul *valami* nemzet ki, de a *magyart* hiába fogja keresni az ily műtéiteit kísérő» ... és «lehetetlen, hogy végkép el ne olvassa a magyart... s nemzetiségünket, mely nélkül – ne felejtjük – vajmi rideg pálya a hosszú élet.»

A nemzeti eszme nála első, mindenképpölött való. Korlátozza a szabadelvűséget, sőt néha ellentétbe is jut vele.

«Volna egyedül alkotmányunk veszélyben, vagy csak arról volna szó, mikép kelljen azt

tágítani, a lehető legtöbbre ruházni, nem volna akkor baj; lenne csak az a kérdésben, mikép lehessen a lehető legnagyobb számot anyagilag gazdagítani, könnyű lenne akkor minden: csak ne forogna egyéb fönn, mint terjeszteni művészetet és tudományt, és vajmi hamar érnék célt. Mindez azonban feladásunknak csak fele, de még fele sem; minthogy a magyarságot óvni, kifejteni, a másik ennél nem csekélyebb, sőt még jóval nagyobb tekintet. De a magyarság terjesztése – ez akármilyen paradoxnak lássék is lenni, mégis így van, s ha ily mélyen nem bírunk hatni körülményeink szövedékeibe, akkor vegyünk inkább ekeszarvat kezeinkbe és lépünk le a politika mezejéről – *a magyarság terjesztése ellentétben áll az anyagi javak ... de még némileg az alkotmány terjesztésével is.*

Ezek a tekintetek csak megerősítették őt demokrácia-ellenes nézeteiben. Óhajtotta és előmozdította a jobbágyság fölszabadítását; de a vezető osztályok kezében kívánta a politikai hatalmat megtartani.

Ezért kívánta a minimum megszábasát a birtokmegoszlásnál; ezért kívánta – akkori viszonyainkra való tekintettel – a hitbizományokat föntartani. Az ősiség megszüntetésénél is – a miért hosszú éveken át fáradozott – ugyané szempont vezette. Félt, «hogy ha az ősiség eltöröltetik s a nemzeti-ség megóvására egyéb intézkedések nem tétetnek,

ezen eladósodott ország idegen kezekre kerül s *ha aztán fölvirágzik is, nem lesz többé magyar.*»

Midőn pedig 1848-ban a nemesség jogairól volt szó, ismét nyomatékosan kijelenti, hogy:

«A nemzetiség, *mint hajdan, úgy most is a nemességben koncentráltatik.*»

Tiltakozik ama téveszme ellen, hogy a nemzetiséggel most már nem kell annyit törődni, mert a közös szabadság összeforraszt és élesen veti ellene:

«De ha a szláv is, a német is ugyanazt mondja, . . . végre is ki fogja egymást fölolvasztani?»

«Mi oly körülmények között vagyunk, – mondja 1844-ben – miszerint most Magyarország egyenesen a nemességgel és főnemességgel van összekötve, *és valljuk meg, hogy itt minden demokrácia csorbát üt a nemzetiségen.*» «De azt kérdem, mit akarunk elérni? Alkotmányos és lehető legliberálisabb alaponi kifejlést. De mi szellemben? német, magyar, szláv szellemben? Ha a nemzetiség előttünk nem főszempont, akkor... azt mondom: peregjen le az egész, mások fognak helyükbe ülni. Lehet talán, hogy azok, kik helyükbe ülni fognak, becsületesebb, okosabb emberek lesznek, de hogy magyarok nem lesznek, az előttem axióma. Én azonban minden kifejlődést, mely nem magyar, lelkemből gyűlölök, előttem a nemzetiséghez hűség... alapja mindennek, mert alkotmányt oktroy-

rozni huszonnégy óra alatt a leghabababb alapon lehet, a nemzetiséget azonban kifejtteni, kivált oly nemzetiséget, mely már oly közel volt a halálhoz, mint a magyar ... nem lehet.»

Ezek a magyar szabadelvűség legnagyobb képviselőjének nagyfontosságú nyilatkozatai. Azé az államférfié, akit maradisággal vádolni nem lehet, azé az államférfié, akit osztályérdekkel vádolni nem lehet. Senki osztálya önzése ellen, senki nemzedékének maradisága ellen keserűbb harcokat nem vívott. Egész újjászületését ez az ország neki köszönheti; egész élete a gazdasági, kulturális és nemzeti haladás szolgálatában végzett lázas munkában áll.

Ez a politika nem ellensége a haladásnak: a történelem szava mellette bizonyít. E politika helyességének le nem tagadható reális bizonyítéka: *a modern Magyarország.*

Ennek a politikának klasszikus megnyilatkozása Széchenyi egy másik nevezetes helye, mely méltó arra, hogy a magyar szabadelvűség krédója legyen:

«Nincs arról szó, hogy az Istennek akármilyen teremtését jogokból kirekesszük, mert fölfogásom és vallásos érzésem szerint azt szeretném, hogy e hazában minden ember . . . egyenlő jogokkal bírjon és egyenlő terhet viseljen; és bár mondhatná mindenki . . . : «nekem is van hazám»; ez az ultima ratio, ez a kikötő, mely felé vitorlázok, de mint

hű tagja a magyar fajnak, megvallom, hogy *túl-liberalizmus által*, egy túlzó indulat által, *hogy magam gyermekét dobjam ki a bárkából*, ezt tenni nem fogom soha, és ezen hűséget minden más nemzetben tudom becsülni; de miután magyaroknak teremtett az alkotó, legyünk is azok, és legyünk tisztán magyarok.«

A magyar szabadelvűség abban áll. Ha valakinek tetszik, akár konzervativizmusnak is nevezheti. Egészen mindegy. A magyar nemzet hivatása nem az, hogy elméleti meghatározások elméleti következményeinek pontos megvalósítója legyen; hanem az, hogy, haladva a maga útján, *létföl-tételeinek* megfelelő politikát kövessen. *Haladjon* a nemzet erőinek kifejtésében s *konzerválja* annak meglévő elemeit. Célja csak az lehet: *nemzeti haladás*. És ennek útját az az államférfi szabta meg, aki erős fajszeretetről s alkotó képességéről egyaránt bizonyosságot szolgáltatva, összhangba tudta hozni a nemzeti és a szabadelvű irányt s a közöttük lévő viszonyt és elsőbbségi rendet szigorú logikával határozta meg. Ezt az irányt nem fogja a nemzet olyanok kedvéért elhagyni, kiknek alkotó képességéről nincsenek bizonyosságai s kiknek nemzeti irányában világos bizonyosságok alapján kétkedik.

V.
MÁRCIUS TIZENÖTÖDIKE.

Az a nagyszabású átalakulás, mely az 1848-ik évet a magyar nemzet történelmében korszakalkotóvá teszi, egy hosszú, nehéz küzdelemnek s évek fáradhatatlan törekvéseinek fényes és marandó eredménye. Egy nagy államférfi töprengő lelkének mennyi tusája, a közöny, önérdek és hiúság kicsinyes szempontjai ellen napról-napra vívott hány keserű küzdelmének eredménye e diadal. Az irodalom és színművészet szerény napszámosságainak hány keserű könyvébe, a megaláztatás, nélkülözés és félreismerés útján hány nehéz lépésükbe került e győzelem. Részesei ők is mind e nagy napoknak; hálátlansággal ne fizessünk nekik a kegyelet ünnepén. Az ő törekvéseik fényes és nagy eredménye volt a magyar nemzetnek az az újra fölébredt önérzete, mely a nagy napokban oly kitörő erővel nyilatkozott. Részesé – ama kor vezető államférfiának rendkívüli szerepe mellett – az az egész nagy idealista nemzedék, mely küzdött volt ez eredmény lehetőségeért s mely midőn eljött a megpróbáltatás nehéz ideje, helyt tudott érette állani. Azok, akiknek szájában a merész szavaknak jelentősége volt,

mert hittek bennük és mert, amidőn kellett, fegyverrel a kézben tudtak érette küzdeni. Nagy nemzedék volt, méltó arra, hogy dicsőséggel övezze körül emlékezetét a történelem.

Kegyeletes szokása a nemzetnek megemlékezni e nagy nemzedékről s emlékezetével – régi tradícióihoz híven – a fölébredt nemzeti önérzet megnyilatkozásának napját ünnepli meg.

Arról az áldozatra kész, elszánt, ideális szellemről, mely azt az időszakot áthatotta s mindenkorra nagyá tette a történelem előtt: soha meg nem szűnő lelkesedéssel kell az egymást követő nemzedékeknek megemlékezniök. Az igazság szeretetének, a meggyőződés föltétlen követésének e nagy példáját soha el nem halványuló ideálként kell az egymást követő új nemzedékeknek keblükbe vésniök. Ez a nagy idealizmus adta meg nekik azt az erőt, hogy a régi előítéletekkel, a régi jelszavakkal szakítsanak, hogy meg nem ingatva a félénk habozok aggodalmaitól – ki merjék mondani azt, amit mindenki érzett és tudott, de amit kimondani nem volt mindenkinek elég ereje: *hogy új korszak következett el, új igazságokkal s a régi előítéleteknek pusztulnia kell.*

A fölfogásnak e merészsége, a nyílt, férfias szókimondásnak e bátorsága volt az, ami nagyá tette azt az időszakot; az őszinteségnek az a teljessége, mely nélkül történelmet csinálni nem lehet.

Csak az a nemzedék alkothat nagyot, mely érzi e kötelességet s a nemzeti nagyság gondolatától eltelve, az igazságukat veszített régi előítéletekkel képes szakítani. Múlnak az idők, föl nem tartóztatható folyásukat megállítani nem lehet. Elmúlnak a régi igazságok, apáink jelszavaiban már nincs hitünk s egy új kor új igazságai parancsoló erővel nyomulnak elő. A mai nemzedéknek ezekért kell megküzdeni, ugyanazzal a lelkesedéssel, amellyel a maguk korának eszméiért küzdöttek a régiek. Állandó és változatlan csak a nemzet nagy érdekeihez való önzetlen ragaszkodás maradjon, mely egybekösse a változó eszményekben hívő változó nemzedékeket. Aki meg akarja akadályozni a koreszmék e folytonos változását: a nemzeti *haladást* akadályozza meg. Aki nem ragaszkodik a nemzeti irány ez állandóságához: lehet, hogy haladást teremt, de az a haladás már nem lesz *magyar*.

Vizsgáljuk meg annak a nagy időszaknak eszményeit, s vizsgáljuk meg, hogy azokkal szemben egy félszázad tapasztalása mit tanít. A szabadság, egyenlőség és testvériség eszméiért lelkesült az a nemzedék s segedelmükkel akarta a nemzeti nagyságot megteremtteni. A mi nemzedékünk is ennek a nemzetnek nagyságát kívánja, de vajjon hiszi-e még, hogy a szabadság, egyenlőség és testvériség útja az, amely oda vezet? Vajjon hisz-e, vajjon hihet-e ez eszmékben egyáltalán?

Bizony, ha azt mondaná, hogy hisz, nem idealizmus volna az, hanem képmutatás.

A magyar nemesség 1848-ban lemondott címeiről és kiváltságairól, páratlan példát mutatva arra, hogyan küzd egy arisztokrácia azért, hogy megteremthesse a demokráciát. Ez a törekvése nem sikerült. Elmúlt egy nemzedék s a nagy év nagy lelkesedése célt érni nem tudott.

Hiányzik az ember önértéke szerint való becsülése *minden* osztályban egyaránt. Keletkezett a modern magyar társadalomban egy erős plutokrácia, mely az embert vagyon szerint becsüli meg; keletkezett egy honorácior osztály, mely a hivatalos rangosztály szerint értékeli. Megbecsüli gondosan mindenikük a főrangúak öröklött címeit s ez öröklött címek megvetője is az öröklött vagyon előtt meghajol. Szidva a régi nemességet új nemesítésekért eped s az arisztokratikus fölfogást elítélve, ő maga a *plutokratikus* és *hierarkikus* fölfogás rabja lett. Becsüli a nagy vagyont – bármiként szereztetett; tiszteli a nagy hivaltalt – bármily szennyes is volt az út, mely oda vezetett. Az egyén önértéke szerint való becsülése ritka s kivételes. És valóban lehetetlen a demokrácia ott, ahol legkevésbé azok hisznek benne, kiknek hivatása volna azt kiküzdeni.

És ha ez a társadalom az egyenlőség elvét hirdeti, nem egyéb az, mint képmutatás. Kiábrándultunk a szabadságból is; olvasztó ere-

jében többé már nincs hitünk. Az 1848. év szerb és román lázadásai, az általunk követelt osztrák alkotmányosság ellenséges indulata, teljes szabadságot élvező szerbjeink újabbi összeesküvése megmutatta, hogy a magyar állam nemzeti egységét nem ezen az úton lehet megvédeni.

A testvériség ábrándjairól már ne is beszéljünk. *Facta loquuntur.*

Az ország függetlenségének kivívására sem az az út vezet, melyet egy félszázaddal előbb helyesnek véltek. A tagadhatatlan tények célszerűtlennek bizonyították. A márciusi ifjak magát Kossuthot is túlságosan mérsékeltek tartották volt; Kossuth túlságosan mérsékeltek tartotta a programot, melyet 1867 után a függetlenségi párt adott; s az újabb események s a felelősség súlyos érzetének hatása alatt a függetlenségi párt programja a régitől ismét mily távol áll.

Minden téren teljesen megváltozott a fölfogás.

Mind tanultunk a tapasztalástól, mert az események tanulságai előtt be nem hunyhatjuk szemünket s egy félszázad tapasztalatait tagadnunk nem szabad.

De ha ez így van, – s nyílt és őszinte szóval mást mondanunk nem lehet – ne hirdessük a szabadság, egyenlőség és testvériség jelzavait, melyekben nincs hitünk s ne hirdessük a merész aggresszivitás ama politikáját, melyről tudjuk, hogy már többé nincsen ereje.

Mert a régi, hitelüket veszített eszmékhez való ragaszkodás éppen ama nagy időszak újitó gondolkodásával áll legélesebb ellentétben s *nincs képtelenebb törekvés, mint konzerválni egy elmúlt időszak – radikalizmusát.*

A «friss márciusi szellő tavaszi fuvalmá»-ról, a korhadt régít lerontó merész ifjúságról a mai nap minden ünnepi szónoka megemlékezik. Azóta hatvanegy év telt el, mind a hatvanegyszer új tavasz érkezett és új nemzedék is jött új eszmékkel és ideálokkal tele. Ne akarják éppen a márciusi napok emlékével elhallgattatni egy új időszak új követelményeit s ne követeljék e forradalmi szellemre hivatkozva, hogy az önmagát túlélte múlt örökéletű legyen.

Nem hirdethetünk olyan eszméket, melyeknek immár egyike sem igaz. Nem hirdethetjük a politikai egyenlőséget őszintén és becsületesen; hiszen minden erőnket meg fogjuk feszíteni, hogy ebben az országban a választói jog egyenlő ne legyen. És hívei vagyunk a virilizmusnak, a földesúri befolyásnak s a főrendiháznak is, mert a magyarság érdekében ez áll.

Nem hirdethetjük a teljes politikai szabadságot sem, ha őszintén és becsületesen nyilatkozunk; hiszen a szociális és nemzetközi izgatókkal s a nemzetiségi agitátorokkal szemben a szabadság elvének alapjára nem állhatunk. Kristóffy programja ma az egyenlőség, a szabadság pedig a

nemzetközi és nemzetiségi agitátoroké. A magyar állam nemzeti jellegének minden ellensége e jelszavakban egyesül. *Mi azonban Magyarországot akarunk itt látni, kemény magyar uralmat s föltétlen magyar szupremaciát.* És azon az úton akarunk haladni, mely oda vezet.

Ebben a törekvésben semmi sem nagyobb akadályunk s ellenségeinknek öntudatlanul nagyobb segítsége, mint az oly törekvések, melyek a nemzeti irányt oly módon állítják megvalósíthatónak, mely az uralkodóval ellentétbe hoz s őt belső ellenségeinkhez ismét közelebb viszi. Az ilyen törekvés még nem is jóhiszemű, mert hívei sem hisznek azokban a merész jelszavakban, melyek immár csak ártanak. Mert valóban anakronizmus a márciusi ifjak republikánus hangján beszélni, oly időben, midőn *minden* párt minden higgadt és komoly politikusa a dinasztiaival való egyetértés föltétlen szükségéről beszél. Midőn nem valamely érzelmi momentum, – amire nincs semmi okunk – de a józan megfontolás magát a függetlenségi pártot is a dinasztiaival való egyetértésre bírta igen helyesen.

Egy félszázad múlt el azóta a nagy időszak óta, szenvedésekkel és tapasztalásokkal tele. A mai új nemzedék is *lát*, mint látott amaz időszak ifjúsága. Meglátja azt, ami korhadt s az új tapasztalatok által megcáfolt régi ábrándokban már nincs hite. Ne neveljük őket képmutatásra; hipot-

krízist tőlünk ne tanuljanak. Maradjon meg bennük ama nagy időszak nemes idealizmusa melyben volt elég merészség az önmagukat túlélt hazug illúziókat lerontani s volt elég erő az igazságot nyíltan kimondani.

Neveljük őket a hazafiság ama nemesebb fajtájára, mely érzelmeivel nem kérkedik; mely irtózik a nagy szavaktól s azokat férfiúhoz méltatlannak hiszi; melynek kisebbek kívánságai, de nagyobb a hite s mely ezekért valóban kész és képes megküzdeni; mely politikai hitvallásában a túlzásoktól óvakodik, mert úgy véli, hogy a politikai programm férfi-szó, melyet be kell váltania; arra a nemesebb hazafiságra, mely a nagy költőt eme szavakra ihlette, melyeket soha magyar embernek nem volna szabad felednie:

Hallottad a szót: «rendületlenül» –

Oh, értsd is a szót és könnyelmű szájon
 Merő szokássá szent imád ne váljon.
 Sokban hívságos elme kérkedik,
 Irányt még jóra, szépre is ez ád,
 Nem mondom: a hont ők nem szeretik,
 De jobban a tapsot, mint a hazát.
 Oh, értsd meg e szót és hiu dagályon
 Olcsó malasztta szent imád ne váljon.

VI.
NEMZETISÉGI POLITIKA.

A képviselőház elnökének a nemzetiségi kérdésre vonatkozólag újabban tett kijelentései szükségessé teszik, hogy a közvélemény alaposabban foglalkozzék e problémával. Mint az igazságszolgáltatásnak az abszolút igazság egyedüli szempontja által vezéreltetve, a nap szenvedélyeitől menten kell a maga megszabott útján haladnia: azonképpen kell a magyar állam nemzetiségi politikájának is a nemzeti érdek higgadtan s állandó érvénnyel megszabandó irányában, pártszempontoktól s aktuális érdekektől menten mindig következetesen, mindig egy irányban vezéreltetnie. Ebben a kérdésben egyek kell legyünk; itt csak építeni szabad, nem rontani.

Szükséges tehát, hogy a nemzetiségi kérdésben vizsgáljuk meg minden követhető irány következményeit; és szükséges, hogy a kérdés komoly megfontolása után – mert *életkérdésünk* ez nekünk – alakuljon ki egy erős közvélemény, mely a helyesnek vélt nemzetiségi politikát határozottan, ellentmondást nem tűrőleg követeli mindenik párttól egyaránt. Az ötletszerűségnek e kérdésekben helye ne legyen.

A képviselőház elnökének e tárgyban tett nyilatkozatai alkalmasak arra, hogy az ország igen sok részében visszatetszést szüljenek.

Ha e nyilatkozatok értelme csak az, hogy a nemzetiségi kultúrájukban és nemzetiségükben háborgatni nem szabad: senki sem fog kifogást tenni ellene. De ez nem új program, és nem hatékony orvosság. Eddig is így volt; eddig sem segített.

Midőn azonban a képviselőház elnöke akképpen nyilatkozik, hogy nemzetiségi vármegyékbe nemzetiségi főispánokat kellene kinevezni: akkor oly tétre lép, melynek veszélyességét eléggé hangoztatni nem lehet. Ha ezek a nemzetiségi származású főispánok a maguk nemzetiségéért vármegyékben semmit sem tennének, elveszítenék csakhamar faj rokonaikra a befolyást s megnyerésük a magyar államra nem volna haszon. Annyit érnének el velük, mint Metternich a maga aulikus mágnásaival, kik a nemzeti mozgalommal szemben elszigetelve s tehetetlenül állottak.

Nem is azért kívánják a nemzetiségi vármegyék, hogy saját fajukbeli főispánjuk legyen, hanem azért, hogy államot alkothassanak az államban; hogy az ellenőrzésre hivatott kéz is segítő eszközük legyen; hogy az állami egység képviselője is a bomlási processzus előmozdítója legyen. A vármegyei autonómia amúgy is túl nagy erőt ad a nemzetiségieknek. Maguk közül választják

tisztviselőjüket s így *a magyar államnak épp ott van legkevesebb megbízható közege, ahol arra a legnagyobb szükség van.* Ahol a nemzeti egység legjobban van exponálva, a nemzet épp ott a legkevesebbé erős. Egyedül a főispáni hatalom képes ezt korigálni és ez a szerv, mely másutt oly gyakran szolgál a pártpolitikának vak eszközül, nemzetiségi vármegyékben alkalmas arra, hogy nemzeti hivatást teljesítsen. Ott ez az egyetlen fegyverünk: ezt az egyet is kiadni kezünkől nem szabad.

Vannak, akik a tisztviselők választásának rendszerét hibáztatják; vannak, akik szerint a főispáni rendszerben van a hiba; de az kétségtelen, hogy ha a nemzetiségi vármegyék nemzetiségi főispánokat kapnak, mindkét rendszer egyaránt a magyar állam egysége ellen fordul s a tisztviselők választása és a főispáni rendszer is nekik fog használni s nekünk fog ártani.

Azt mondja a képviselőház elnöke, hogy a nemzetiségekkel ki kell békülnünk s azt reméli, hogy az ő segítségükkel Ausztriával szemben erősebbek leszünk. Vizsgáljuk meg, mennyiben alapos e remény.

Ha ma a nemzetiségeknek bizonyos engedményeket adunk avégből, hogy Ausztriával szemben segítségünkre legyenek – s ekkép *hátralepéssel* kezdjük meg a nemzeti irány előrenyomulását – hol a biztosíték arra, hogy ezek az

engedmények *végleges* természetűek? Hol a biztosíték arra, hogy a mit ma örömmel fogadnak, holnap is elegendőnek fogják – ők vagy következőik, vagy az őket túllícitálók – tartani?

A nemzetiségi törekvések végcélja nem az, hogy nemzetiségi főispánjaik legyenek; sem az, hogy általános és egyenlő legyen a választási jog; sem az, hogy nyelvi tekintetben egy vagy más engedményt elérhessenek. Az ő agitátorainak az a céljuk, hogy a maguk nemzetiségét, *mint nemzetiséget* – mint államot az államban – organizálják; hogy aláássák a magyar szupremáciát; hogy ebből az országból egységes ország helyett egy *keleti Svájc* legyen. Ez az ő végcéljuk. És aki nekik, *mint nemzetiségnek*, bármily okból engedményeket kíván adni: öntudatlanul bár, de mindenestre ehhez a célhoz nyújt erőt. Minden engedmény, melyet nyertek, csak egy újabb fegyver ellenünk; minden győzelmük csak egy újabb reménység arra, hogy végcéljukat elérhetik.

Legyünk tisztában a végcélokkal, s ne legyünk ábrándozók. A mi végcélunk az egységes erős Magyarország, mely nemzeti alapon áll, s melyben a magyarságé a szupremácia. Az ő végcéljuk egy föderális, nemzetiségi tartományokra oszlott ország, melyben nincs magyar szupremácia, s melynek nincs nemzeti jellege. Ez a két álláspont végső konzekvenciája s a két iránynak egyetlen egy érintkezési pontja nincs. *Abszolút ellentét ez,*

melyet kibékíteni lehetetlen. A magyar állam *életét* és a magyar állam *halálát* óhajtók között kompromisszumot kötni nem lehet.

Ha mi Ausztriától a nemzetiségek elégedetlensége miatt nem bírunk semmit elérni; ez csak *stagnáció*. De ha az Ausztria elleni harcra a nemzetiségeket engedményekkel akarjuk megnyerni: *ez már visszaesés*.

Tegyük föl, hogy a nemzetiségeket engedményekkel megnyertük; tegyük föl, hogy ezáltal megbízható küzdőtársakká lesznek; tegyük föl, hogy segítségükkel győzünk Ausztria vagy a király akaratán, – egytől-egyig csupa bebizonyítatlan föltevés – vajjon mit értünk el vele? Megerősítettük a nemzeti politikát az egyik oldalon s a másikon meggyöngítettük. Elfoglaltunk egy új pozíciót s egy régit föladtunk. Érvényesítettük a hadseregben a nemzeti irányt s az ország belkormányzatában erejét megtörtük. Ha egyszer ide eljutottunk, ha egyszer aláásni hagytuk a magyar szupremáciát: nincs oly szerencsés eshetőség, mely segíteni bírna rajtunk.

Egy európai krízis segíthet Ausztriához való viszonyunkban; az osztrák belpolitika egy váratlan fordulata kényszerhelyzetbe hozhatja s engedékenyebbé teheti a dinasztíát: de nincs az az osztrák válság, nincs az az európai krízis, mely visszaállíthassa az egyszer elvesztett vagy meggingott magyar szupremáciát. És ha egyszer ez

elveszett, vele együtt vész a nemzet minden reménye s Ausztriával szemben a magyarságnak többé semmi súlya nincs.

Mert hiszen bármily nagyfokú engedményeket adjunk a nemzetiségeknek, soha annyit nem adhatunk, hogy Bécsben annál többet nekik ne ígérhessenek. *ígérhetnek könnyen, mert a mienkből ígérnek*, s amit kilátásba helyeznek, az nekünk fáj csupán. Soha se próbáljuk tehát a nemzetiségeket ígéretekkel a bécsi politikától elhódítani. A földesúr ne próbálja túlllicitálni a szocialista agitátort, mert az az ő földjéből ígér. Olyan nemzetiségi követeléseket, amelyeket nálunk már a legengedékenyebb politikus sem tart teljesíthetőeknek, mert a nemzeti állam alapjait ássa alá: összeütközés esetén egy ellenséges bécsi politika nagyon könnyen teljesíthetőeknek találhat. És akkor mindaz az engedmény, amit adtunk a nemzetiségeknek, csak ellenséges elemnek adott erőt; akkor mindaz a fegyver, amit a barátkozás napjaiban kiosztottunk, ellenünk fordítatik.

Akkor a magyar állam egységét csak azért ástuk mi magunk alá; belső megszilárdítása helyett csak azért kedvezményeztük a bontó elemeket; előrelépés helyett azért történt nemzeti szempontból visszaesés: hogy a velünk összeütköző bécsi hatalomnak idebent *erősebb, jobban fölszerelt, megnövekedett önbizalmú* segédcsapatai legyenek.

A meddig ez az ország a mienk, addig min-

dig többet ígérhetnek el belőle azok, akik idegenek, s amíg az idegen belőle többet ígér, addig mindig az idegenek pártján lesznek azok, akik ezt az országot föl akarják maguk közt osztani. Olyan világos, olyan természetes, olyan kétségtelen ez az igazság; csodálatos, hogy félreismerni miképpen lehet. És félreismerése oly veszedelmes, következményeiben oly káros, hogy súlyos felelősség illeti azt, ki tőle eltérni akar. Visszahozhatatlanul vész el, amit egy rossz nemzetiségi politika föláldoz; visszavonhatatlan a jog, mit a nemzet egyszer kezéből kiadott. Energikus föllépés ezen akkor már nem segít. A politikusnak kiváló, nélkülözhetetlen tulajdonsága az erély s állandó reprezentálása is helyes lehet; de van valami, ami mindennél fontosabb, s ez a gondolkodásnak az az energiája, mely a maga álláspontjának legvégső konzekvenciájával is leszámol s nem lép oly útra, melyen megállni nem lehet s tovább menni nem szabad. Ebben az értelemben is s a szó szoros értelmében is, erélyes nemzeti belpolitikát kell csinálni mindenkoron, senkit sem részesítve hátrányban nemzetiségi származása miatt, de kedvezményben sem részesíteni ilyen címen. Azt mondják, hogy érezniök kell a nemzetiségeknek is, hogy ez az ország nekik is hazájuk s hogy itt csupán származása miatt senki sem idegen. Azt mondják, hogy az ő akaratuk is tényező, mellyel számolni kell. Úgy van. De aki a

nemzetiségeknek, *mint nemzetiségeknek*, szervezését, fejlesztését s a magyar állam megbontását óhajtja: az a magyar haza fogalmát nem ismeri s az maga deklarálja magát idegennek. És az idegennek is tekintendő, *nem származása, hanem törekvései miatt.*

Ezeknek kezébe adni az ország egy részét nem lehet; ezeknek uralma alá hajtania nemzeti-ségi vármegyékben élő magyarságot nem lehet.

És mi, erdélyi magyarság, mi is azt mondjuk, – s találjon szavunk meghallgatást – hogy mi is ennek az országnak polgárai vagyunk s mi is otthon akarjuk ez országban érezni magunkat. Nem akarjuk nemzeti-ségi szervezetté átalakulva látni szülő vármegyéinket; nem akarjuk azt látni nemzeti-ségi főnhatóság alatt; és nem akarjuk, hogy a saját hazánkban idegenek legyünk.

Ennek a magyarságnak érdeke is közérdek s ennek az akarata is tényező, melylyel számolni kell.

VII.
ERDÉLY SORSA.

A mai válság súlyos napjaiban, az ok nélküli kockáztatások idején, az ellenségeink és jóbarátaink értelmetlen makacskodásai által földézett krízis komor alternatívái közegett, Magyarország leggyöngébb, legexponáltabb s nemzeti szempontból legfontosabb részének jövőndő sorsa aggodalomba ejtő. Annak az országrésznek sorsa, magyarságának jövőndő pusztulása a mi szomorú problémánk.

A magyar történelem legragyogóbb lapjai azok, melyeket Erdély teleírt; szabadságharcaink legfényesebbjeinek emlékezete nevével összefortt. A magyar állameszmének, a magyar nemzeti külpolitikának, a társadalom és kultúra nemzeti jellegének hosszú időn át csak az ő történelmében leljük nyomát. Elmúltak a nemzeti dicsőség e fényes napjai, nagy államférfiaink emlékezete már csak nevükben él. Politikájuk józan bölcseségének a magyar közéletben alig leljük nyomát; igaz nemzeti irányoknak rombolását látjuk.

Erdély állami önállóságának elveszte után, az elnyomatás dicstelen korszakának elmúltával Ma-

gyarország nemzeti újjászületése Erdély közszellemére is kihatott. Kívánták az anyaországgal való egyesülést, kívánták, hogy ez ország minden magyarjai egyesüljenek. Erőt reméltek az egyesülésből, magyarságuk számára támogatást. Nemzetiségei ellenében Erdély magyarsága magyarországi testvéreitől várt segílyt.

És most azt látjuk, hogy *magyar* pártok részéről, *magyar* politikusok részéről fenyeget a veszély. Sovinisztáktól halljuk programként emlegetni az általános választói jogot s a nemzetiségekkel való megegyezés szükségét proklamálni. Kristóffy programja nemzeti színnel vonatik be, dákorománjaink föltűzhetik a tulipánt. A függetlenségi párt szélső elemei, a nemzeti irány leghangosabb szószólói előtt kedvesek immár a nemzetiségi agitátorok s panaszuk érző szívekre talál.

A magyar állam egysége, a magyar nemzeti szupremácia, a régmúltak megszentelt tradíciói az ő szemükben mind nem akadály. A kockáztatással járó felelősség, az eljátszott jogok *visszahozhatatlan* elvesztéséért való aggodalom nálunk nem játszik szerepet. Maga a visszautasítás nyersesége sem ábrándítja ki álmaikból s a sértett *önérzet* sem téríti vissza az útról, melyre a belátás hiánya által vezettettek.

Horvát szót engedtek Magyarország parlamentjében meghonosodni s horvát obstrukció volt rá a felelet. Fölajánlták Bécsnek az általános válasz-

tói jogot s a magyar szupremácia lerontásának ígéret fejében minimális óhajtásaikkal szemben is rideg visszautasítással találkoztak. Proklamálták a nemzetiségekkel való megegyezés szükségét s éppen a nemzetiségek részéről nyerték a legélesebb visszautasítást.

Csodálatos politika.

Horvátország ellenséges indulatban forrong, csak nemrég fedeztettek föl benne egy nemzetellenes összeesküvés szálai, barátaink üldözést szenvednek ott magyarságukért s Lueger izgatása hálas talajra talál: és Magyarország képviselőházának elnöke *ezt* az időpontot tartja legalkalmasabbnak arra, hogy kibéküljön velük.

Bécsben egy ellenséges rövidlátó politika erőszakolja az általános választói jogot s össze akarja törni a magyar szupremáciát: és a függetlenségi párt vezére magának vindikálja a dicsőséget, hogy e politika eszköze lehessen.

Nemzetiségeink gyűlöletre tüzelik Európa közvéleményét ellenünk, magyarellenes terveiket el sem titkolják s az elmúlt nagy európai krízisben a hazaárulásra készeknek mutatkoztak: s a függetlenségi párt vezére indítatva érzi magát, hogy kibéküljön velük.

Függetlenségi politika ez? Magyar politika ez?

A horvátok és nemzetiségek s Bécs centralista körei pedig mindez ajánlatokat félrevetik s Bécsben s Zágrábban visszautasítva, a magyar

képviselőház elnökének el kell tűrnie, hogy békejobbát oly jelentéktelen agitátorok utasítják vissza, kiket állásának magaslatáról meg sem kellett volna látnia. És midőn továbbra is ragaszkodva e programhoz, zászlaja köré gyűjti az analfabéta doktrinerek egy csapatát, nem érzi-e, hogy vannak határok, melyeken túlmenni nem szabad, nem érzi-e, hogy *ezek után* barátságot ajánlani nem szabad?

Panaszkodunk, hogy nyelvünk nem hódít tért a hadseregben s a függetlenségi párt vezére magában az országban ásná erejét alá. Fájjaljuk, hogy Európa előtt nincs tekintélyünk s a képviselőház volt elnöke saját nemzetiségeinkkel szemben sem tudja tekintélyünket föntartani. Magyarabbá szeretnők tenni a hadsereg tisztikarát s ő nemzetiségi főispánok kinevezését ígéri; küzdünk Béccsel szemben a magyar szupremáciáért s ő annak megtörésére ajánlkozik; imponálni akarunk Európának s ő a tótok s románok barátságáért esdekel; megtörni kívánjuk Horvátország elszakadási vágyait s ő békességet kíván.

A magyar szupremácia s a nemzeti irány érdeke kívánta volna, hogy ez a program létre se jöjjön soha; és ha már létrejött, de így visszautasított: a magyar nemzet *tekintélye* kívánja, hogy arról többé említés ne legyen.

Ha a magyar *érzés* e tervet első csirájában nem ölte meg; ha annak képtelenségét meg nem

súgta már akkor a józan magyar judícium: szóljon meg már most a magyar *önérzet* s hallgattassa el örökre azt.

Tudjuk jól, hogy ezt a politikát meg nem lehet valósítani, mert aki megkísérленé, keserű leckében részesülne. De azt is tudjuk, hogy az ilyen nyilatkozatok, a magyar képviselőház elnökének szájából elhangozva, jelentőséggel és súllyal bírnak s megnövelik a nemzetiségek aspirációját és önérzetét. A függetlenségi párt vezérének azonban nem az a hivatása, hogy a pánszlávok és dákorománok reménysége legyen s a magyarelles izgatók aspirációinak támasztékot nyújtani nem az ő föladata.

Ha azonban ez a programm komoly terv s nem csupán meggondolatlan nyilatkozat vagy kortesfogás; legyen arról meggyőződve, hogy vannak még Magyarországon férfiak, kik *különböztetni* tudnak a hazafias frázisok és a hazafias programmok között s akik előtt a hazafias *szó* teljesen értéktelen, midőn a *tett* a haza érdekével ellenkezik. Első sorban mi leszünk, erdélyi magyarok, programjának esküdt ellenségei, s a felvidék és más nemzetiségi vidékek kemény harcára is legyen előre elkészülve. Egyetért ebben negyvennyolcas és hatvanhetes; minden pártviszály ezen a ponton véget ér. De végig fogja azt küzdeni-Erdély, ha magában marad, is.

A mi kis országrészünknek annyi nemes, nagy

tradíciója, az elmúlt idők nemzeti nagyságának büszke emlékezete, a mi fajtánkhoz való ki nem irtható ragaszkodásunk erőt adnak e küzdelemre. Annak a töidnek védelmezésében, magyarságának megmentésében erős harcot vagyunk készek megállani. És az a bécsi politika, mely ezzel számolni akar, keserűen fogja tapasztalni az erdélyi magyarság erejét. És tapasztalni fogják azok is, akik e politikának *vak* eszközei.

Ezzel a ténnyel számoljon a függetlenségi párt, nehogy a nemzetiségekkel kibékülve, a *magyarsággal* találja szemben magát.

VIII.
ÉLETKÉRDÉSEK.

1. Pusztuló kúriák.

Magyarország évezredes története össze van forrva a magyar nemesség történetével. A múltak minden dicsősége és minden mulasztása főként az ő nevéhez fűződik s amannak érdeme és emennek felelőssége az övétől el nem választható.

Ennek az osztálynak csöndes pusztulása, évről-évre való lassú leromlása idők folytával Magyarország egész képét rendre átalakítja.

Egy darab történelmi múlt omlik itt össze, az ezeréves Magyarországnak mindeddig legerősebb oszlopa.

Hibái a vezetőosztályok közös hibái voltak; más országok és más vezetőosztályokéval közösek. Más országok nemessége sem volt ment e hibáktól s Amerika pénzsóvár plutokráciája ezeket még újakkal tetézte. De ez az osztály teremtette meg a modern Magyarországot, kényszerítés nélkül, sőt maga küzdve előjogai lerontásán. Itt nem egy diadalmas demokrácia vezette a harcot, a szellemi mozgalmat sem az kezdte. Itt maga a nemesség

küzdött a koreszmékért s a városok demokratikusabb szervezéséért a városi kasztok ellen, melyek hangoztatták az egyenlőséget a nemességgel szemben, de a polgárság *többi részének* érvényesülése elől maguk elzárkóztak. (Régi s mindig visszatérő törekvés ez, mely hipokrita módon a koreszmék divatos jelszavai mögé rejtőzik.) Ezek a városok akkor, midőn a magyar nemesség Béccsel szemben küzdött az alkotmányért s a népet fölszabadítani törekedett: szűkkeblű kaszturalmuk föntartása fejében a bécsi hatalom megbízható szövetségeseinek bizonyultak. A magyar nemesség és főnemesség *az ő támogatásuk nélkül* küzdötte végig a harmincas és negyvenes évek nagy reformmozgalmait *a szabadelvűségért, a törvény előtti egyenlőségért s a nemzeti eszme diadaláért.* És midőn a végzeteljes harc nemzet és király között kitört: Béccsel szemben egy *egységes* nemzet állott, melynek egységét osztályharc segítségével nem lehetett megbontani. A nemzetnek a függetlenségi harcban mutatkozott emez egysége a kiváltságos osztályok évtizedes reformtörekvéseinek műve volt s annak eléréséért ők hozták az áldozatot. E küzdelmekben s ez áldozatokban a magyar nemességnek oroszlánrésze volt. Erejének veszte, anyagi pusztulása itten kezdődik. Azóta foly az erő vesztés lassú processzusa s amit a nagy elődök idealizmusa megkezdett, a kicsiny utódok gondtalan pazarlása befejezte. Az ország

egyreszeiben még erős ez a középosztály, de igen sok részén immár elenyészőfélben.

Pusztul, pusztul az országnak egykor oly hatalmas vezetőosztálya; egy darab a nemzet testéből, egy darab a nemzet lelkéből együtt pusztul vele. Lakatlanokká válnak a régi nemesi kúriák, a birtok mind *idegen* kézre kerül s már a régi udvarházak legtöbbször omladozó félben. Elenyészik a szellem is, mely egykor lakóiban élt s a nemzedékről-nemzedékre őrzött tradíciók fonala megszakad.

Végigvezette a nemzetet egy ezredéves küzdelmen át s a nemzet egységét az utolsó nagy harc kezdetén áldozatkészségével megváltotta. Hanyatlásának időszakában, a pompázó fényűzés napjaiban erejének elfecsérlésével a nemzet ellen sokat vétkezett. De az elfogulatlan kor meg fog emlékezni a könnyelműség mellett a generozitásról, mely jellemezte s amely az anyagiasság és kicsinyesség tisztátalanságaitól megóvta; meg fog emlékezni a féktelenség mellett a függetlenség amaz erős érzetéről, mely mindennél értékesebb s *társadalmi műveltségének* ama fejlettségéről, mely a maga nemében szintén értékes *kultúra* s még oly országokban is becses, ahol a kultúra más nemei is virágzanak.

És nem fogja tagadhatni, hogy volt e társaséletben az érintkezési formáknak bizonyos finomsága, az ízlésnek és a tónusnak bizonyos nemes-

sége s egy bizonyos *érzék* némely dolgok iránt, mely nem magyarázható és nem pótolható.

Egy egész osztálynak elpusztulása a nemzetre, melyet ér, mindig csapás. Egyik osztály sem pótolhatja a másikat s a nemzetnek *mindenkire* szüksége van. Még ha nemzeti államunk teljes is volna, nemzeti a királyság s a nép nagy része nem idegen; még ha lenne is egy erős polgári osztály, mely a vezetést átveheti: akkor sem lehetne egy egész osztály elpusztulása a nemzet szempontjából közömbös. Franciaország példája megmutatta; politikai életének züllöttsége a demokratikus kormányzás ellen érthetően beszél. De kétszeresen káros e veszteség nálunk, ahol egy idegen állam támadásaival s belső ellenségeinkkel szemben a nemzetnek minden erejére szüksége van.

Az alkotmány védbástyáinak nevezi törvényünk a vármegyét. De vajjon mi adta meg a régi vármegye erejét? Megadta birtokos emberekből álló tisztikarának s a vármegye közönségének anyagi függetlensége. *A birtokosság ereje* volt a vármegye ereje. És ha birtoktalan a tisztviselő s a föld idegen s gyakran ellenséges elemek kezére kerül: üres forma az intézmény akkor, melyből az erő kihalt.

A nemzet veszedelmét latjuk a választói jog általánosságában; oly választási törvényt kívánunk, mely a magyar szupremácia érdekeinek megfelel.

De vajjon micsoda törvénnyel akadályozhatjuk meg amaz idegen elemek érvényesülését, melyeknek a föld kezére jut? A magyar szupremácia ereje a birtokosság ereje volt. Befolyása idején a nemzetiségek magyar vezetés alatt állottak. Ismerünk erdélyi vármegyéket, hol a magyarság csekély száma mellett is a vármegye tiszta magyar jellege még teljes. Ismerünk fölvidéki vármegyét, ahonnan a tót nép még nem is régen sovinszta képviselőket küldött. A magyarság eme szupremáciájának alapja bizony nem valami testvériesülési Justh-féle politika volt, hanem egy annál sokkal reálisabb tényező: a földesúri befolyás. Ez a befolyás a népet néhol a hivatalos politikával is szembevitte; ahol pedig azzal karöltve haladt, ne feledjük el, hogy maga e hivatalos befolyás is részben a földesúri tekintélyen alapult. Ez a tekintély a magyar szupremácia ereje volt; pusztulásával a magyar befolyás is enyészni kezd. Átveszi a régi földesúr örökét az agitátor s a vezetés rendre nemzetiségi, felekezeti és szocialista izgató kezébe kerül.

Az aktuális politika kicsinyes pártharcai között – íme – az élet meg nem áll. Átalakítja az ország egész képét s az erők viszonyát megváltoztatja. Meghagyja a törvényes formákat s megsemmisíti a lényegét. A vármegyei autonómiáról, a választói jogról, a nemzetiségi egyenjogúságról szóló *törvény* ma is ugyanaz; a vármegyei intéz-

meny *valódi ereje*, a választóközönség alkotó elemeinek összetétele, a nemzetiségek ereje már rég nem az, ami volt egykoron. Az, ami a nemzet ellenálló képességének, az, ami a magyarság fensőbbiségének szilárd alapja volt: régi erejében megrendült és részben összeomlott. Vele együtt a nemzet erejének egy része – *egy darab Magyarország*.

2. A régi középosztály.

Régi középosztályunknak lassú pusztulását a nemzet némely rétegei közönyösen nézik. Azt mondják, hogy igen nagy hibái vannak és azt mondják, hogyha el is pusztul, könnyen pótolható.

Csupa fallácia.

Azok a hibák, melyeket joggal szemére vetünk, épp úgy megvannak a többi intelligens osztályban is s épp oly nagy mértékben. Vizsgáljuk sorra. Romlását okozta a fényűzés s a vagyonnak gondtalan pazarlása. De az életnek az utolsó két évtizedben való rendkívüli drágulása is nagyban előmozdította ez elszegényedést, mert majdnem kétszeresére nőttek a kiadások és – bár a termények is drágábban lettek eladhatók – a munkabér óriásilag emelkedett. Része volt ennek is a birto kosság anyagi gyöngülésében és részes ebben az igények ama nemének emelkedése is, melyet az angol standard of life-nak nevez s mely az egyén

tetszésétől függetlenül emelkedik. Azonban a birtokosság tönkretételében a pazarlásnak is tagadhatatlan része van. Méltán éri a vád, hogy a vagyont nem tudta megtartani.

De vajjon melyik hát az az osztály, amely meg bírta tartani? Nézzük meg a vagyonos kereskedő osztályt, nézzük meg a pénzarisztokráciát: hány nemzedéken át tartják meg a vagyont? Nézzük meg a szerző apák pazarló fiait s mondjuk meg elfogulatlanul, mivel jobbak azoknál, a kiket oly szigorral megrovunk?

Azt mondják, hogy vagyonuk elvesztése után a kereskedői és iparos pályára kellett volna fiaikat küldeniök. Fölötte bölcs beszéd. De nézzünk szét az országban s keressük azt az intelligens elemet, mely e pályára szívesen küldi fiait. Nézzük meg a hivatalnokot, – legyen állása bármily kicsiny – fiából hivatalnokot nevel. Nézzük meg magát a kiskereskedőt: ő is lehetőleg hivatalnoki pályára küldi fiát. Ez a hiba is *általános* s minden művelt osztályunkkal egyaránt közös.

A vagyon eltékozlásának, a fényűzésnek s a kereskedői pályától való húzódozásnak eme közös hibái – nem kis mértékben – abból származnak, hogy társadalmunk az egyént nem önértéke szerint becsüli. És ez a téves felfogás maga is oly hiba, mely szintén *minden* osztályunkkal közös.

Éppen ez a felfogás az oka annak, hogy a szerző osztályokban is a fiú már fölhangy a szer-

zéssel s fényűzés által keresi a társadalmi pozíciót. Ez az oka annak is, hogy a régi középosztály fiai bizonyos pályáktól vonakodnak, mert látják, hogy odamenve még új pályatársaik által sem önértékük szerint fognak becsültetni. És természetes dolog, hogy ha az igények bizonyos foka – kellő műveltség nélkül is – társadalmi pozíciót teremthet, akkor a fényűzés általános lesz és romláshozó.

A honorácior-osztályban a luxus épp oly nagy s épp oly káros. És legyünk igazságosak s mondjuk meg, vajjon azoknak fényűzése, kik ezáltal új társadalmi pozícióhoz kívánnak jutni, nem még nagyobb hiba-e, mint volt azoké, a kik csupán a *régit* kívánták megtartani? Ki a hibásabb a kettő közül? Az-e, a ki el akarja hagyni ezáltal a többieket, a kikkel együtt élt, vagy az, a ki csupán övéi között akar maradni továbbra is? Vajjon melyikben több a hiúság?

Ne beszéljünk tehát úgy a régi középosztályról, mintha az valami speciális – *egyedül benne föltalálható* – hibák által s csupán egyedül fecsérelte volna el erejét. És ne beszéljünk főképpen úgy, mintha már itt volna tartalékban egy új intelligens osztály, mely ezen hibáktól ment maradván, erőt gyűjtött, míg amaz csak pazarolt.

A birtok – ezt ne feledjük – *nem egy intelligens, vezetésre képes polgári osztály kezébe került, hanem nagyrészt annak a parasztosztálynak kezébe,*

mely az intelligens elemek hibáitól ment maradva, kemény, keserves munkával a földet megszerezte. Részben a nagybirtokosé lett a középosztály földje, részben a parasztosztályé. Ezek kezébe került szükségképpen a vele járó hatalom is. A középosztály új elemei erről meg ne feledkezzenek s a régiek gyöngülésében még ne lássák a maguk erejét.

Bámulatraméltó – és egyben megszégyenítő is – a parasztosztály lassú munkájának ezen hatalmas eredménye. Az intelligens osztályok gondtalan pazarlása, hiúságszülte kicsinyes viszálykodásai alatt; a társadalmi stréberség szán alomraméltó lázas tülekedései között; a fórum hangos és oktalan pártvillongásai közepett: földetszerző kemény munkáját a nép fia hallgatva végezte. Távoli ismeretlen földre vándorolt, idegen nép idegen szokásai közé; testet-lelket ölő, súlyos munkában töltötte napjait. És azután visszajött arra a földre, a honnan elszakadt s régi urainak utódaitól rendre megvásárolta. Szegény jobbágyok unokája, ehhez a földhöz annyi szenvedés emléke kötötte; nyelvében nagyrészt idegen s e hazától részint még érzésében is idegen. De azt a darabka földet, a melyen született, jobban szerette, mint azok, kiknek ősei szerezték s kiknek kötelességük lett volna megtartani. Keserű érzés támad lelkünkben ennek látására. Íme a népben volna szerző képesség, produktív munka és erő; de a nép intelligenciája fogyatékos s nagy része nem magyar.

Egy *intelligens* és *magyar* országnak vezérosztá-
lvává hogyan legyen?

Sem az *osztályok*, sem a *felekezetek*, sem a *fajok* békéje nem biztos, ha egy demokratikus választójog a vezető szerepet kezükbe átszolgáltatja. Érti ezt az is, aki a középosztály hibáinak tudatában van, de, tudatában van annak is, hogy *a vezető szerepnek továbbra is az ő kezében kell maradnia*. Romlását föltartóztatni, új elemekkel fölfrissíteni, s munkára szoktatni *régit és újat egyaránt*: ez a feladat.

Egy józan gazdasági politika föladata lesz meggátolni a középosztály anyagi erejének további hanyatlását. Sokan kétkednek, vajjon van-e erre lehetőség és remény.

Bizonyára van.

De ahhoz békés politikai helyzet szükséges; frakciók által szét nem szakgatott kormányzó párt; parlament, amely tud és akar dolgozni s mely az ország érdekét szívéen viseli. És szükséges egy tekintélyében hozzáférhetetlen, akaratóban hajthatatlan vezér, ki uralkodni tud az egyéni érdekek harcai fölött s a kicsiny tehetségek nagy ambícióit elnémítja.

Akkor lehetséges lesz a középosztály pusztulásának meggátolása és megerősítése. De a vezetőknek – ez az ország érdeke is – az ő kezében kell megmaradnia minden demokratikus törekvéssel szemben is.

Az *embernek* becsülése, a tehetségnek és a jellemnek becsülése és értékelése mindenekfölött bizonyára a legideálisabb cél, melyet kitűzhetünk. Az ifjúkor legszebb illúziója s reménysége ez – és legkeserűbb csalódásainak is okozója. Még sokáig fogja a legnemesebbek lelkét ez eszmény fölhevíteni; és ínég sokáig fogja őket kiábrándítani a tapasztalás, hogy az *egyik* osztályban sem található, s hogy ma a demokrácia a közéletben csak a *nyers* tömeg vagy a plutokrácia diadalát teremti meg.

Éppen azért szükséges, hogy midőn a nemzet a választói jog reformjának küszöbén áll, Magyarország vezető osztályai a demokratikus eszmékkel nyíltan és határozottan szembeszálljanak. Mert az tesz erőssé nálunk minden fölforgató irányt s közéletünket az *őszinteségtől* az fosztja meg, hogy mindig minden kérdésben a jelszavak békóiban vagyunk s valódi meggyőződéseinket nem merjük kimondani.

Közjogi kérdéseink megóvásánál s reformkérdéseinknél egyaránt más a fórumon elhangzó jelszó s más a valódi meggyőződés. Klerikális politikusok méltatlankodva bizonyítgatják szabadelvűségüket s heves kurucok lelkesen dinasztikus érzésükről biztosítanak. Társadalmi felfogásunk arisztokratikus, s a kemény kormányzás szükségét átlátjuk; de közéletünk csupa demokratikus és szabadelvű jelszavakkal tele. Magyar *szupremáciát*

akarunk s nemzetiségi egyenjogúságot hangoztatunk; magyar *uralmat* akarunk s teljes szabadságról beszélünk. Mintha egyenlő volna a nemzetrontó és a nemzetföntartó elem s mintha a magyar szupremácia megbonthatásának szabadságáért nagyon lelkesednénk.

Felsőbbséget gyakorolni, kormányozni nemzetet, vezetni ily módon nem lehet. Nyíltan ki kell jelölni a célt, melyet követni akarunk s nyíltan hadat izenni mindannak, a mi vele ellenkezik.

Nyíltan szembeállani a divatos koreszmékkal s azoknak túlzásaira a legnagyobb Junker erőteljes kitételével bátran rámondani: das Narrenschiff der Zeit.

Ám győzzön a fékevesztett demagógia; de nyílt és elszánt harcban. Törjék össze, ha bírják, a régi rendet. De ne mondhassa senki, hogy midőn Magyarország sorsáról kellett döntenet, az a vezető osztály, mely büszke arra, hogy apái fegyverrel védték meg a hazát: a divatos jelszavak hangos lármájával nem tudott szembeállani.

Ha a középosztály ennek a küzdelemnek teljes jelentőségét nem látja be; akkor hagyományos *politikai érzékét* elvesztette. És ha nincs meg benne az ellenállásra az erős és elhatározott akarat; akkor a vezetésre szükséges erő belőle kiveszett. És akkor méltó arra, hogy elpusztuljon s elpusztulását megérdemelte, mert a maga vezető hivatásában nincs többé *hite* s a kötelességérzet belőle kihalt.

3. Hazug illúziók.

Azok a hibák, melyek középosztályunk egy részét tönkretették, nemcsak hogy a társadalom többi művelt elemeinél is föltalálhatók, hanem politikai életünk egész szellemében is megnyilatkoznak. Es a közelmúlt időszak botlásainak egyik igen káros eredménye éppen az, hogy általuk a középosztály vezetőképességébe vetett hit sokaknál megrendült s immár sokan csak a népben vélik a – politikában nélkülözhetetlen – *reális érzéket* föltalálhatni. Feledik, hogy a nép csak most jutott földhöz és vagyonhoz nagyobb mértékben s hogy a pazarlás és fényűzés hibájára eddig nem volt még *módja* és *ideje*. Feledik, hogy azok a hibák, melyeket a középosztály szemére hánynak, – s melyek megvannak a többiekben is – általános emberi hibák, melyek hanyatló korszakokban teljesen elhatalmasodnak.

Elhatalmasodtak a mi időszakunkban is; romboló erejüket vezető osztályunkon kimutatták, *Feriantur summos fulgura montes*. Es ha nem küzdünk ellenük, egészen el fogják pusztítani a középosztályt, de elpusztítják a nemzetet is. Nemcsak azért, hogy vezetőosztályától megfosztják, hanem azért is, hogy behatolnak a fórumra és megmételtyezik egész közszellemét. *Ugyanazok* a hazug illúziók, melyek a középosztályt megrontották, ássák alá ma a nemzet erejét.

Megrontotta – úgy mondják – a közép-osztályt a fényűzés, az igények nagysága s a reprezentálás szeretete. De a vágy, többnek *látszani*, mint a mik vagyunk; a vágy, *palástolni* a tényleges helyzetet: vajjon nem ez jellemzi-e az egész magyar közszellemet? A nemzeti jogok bizonyára értékesek, mint a nemzeti erő *megnyilatkozásai*, – hiszen a reprezentálás se hiba ott, ahol megvan reá a fedezet; – de az oly jog, amelynek nem felel meg az erő: *látszat* csupán, amelynek reális értéke nincs. És ha reális értékeket pazarolunk el, csupán azért, hogy látszatokért küzdjünk s azokért is eredménytelenül: vajjon nem ugyanannak hibájába esünk-e, aki fényűzőleg oly vagyoni helyzetet reprezentál, melynek birtoka nagysága meg nem felel s amely által *a meglevőt* « – elpazarolja?

Midőn nem ismerjük föl *valódi helyzetünket*, midőn *tényleges erőviszonyaink* felől nem tájékozódunk: vajjon ez a hiba, mely politikai életünket jellemzi, nem ugyanaz-e, amely a hanyag, soha nem számító gazdát tönkreteszi? Hiszen e nem-törődömségnek s a számítástól való irtózásnak ez osztály tönkremenésében a fényűzésnél talán még nagyobb része volt.

És ha hibáztatjuk, hogy romlását látva, produktív jövedelmező pályára miért nem lépett s miért nem tudott magának ismét anyagi függetlenséget biztosítani: nem éppen azt a politikát ítéljük-e el, mely a régi pályáról letérni nem akar,

mely nem érti meg egy modern kor követelményeit s amely a nemzet gazdasági és kulturális erősbödésén nem munkálkodik? S a munkanélküli uraskodás vágya nem ugyanaz a hiba-e, amely a politikában produktív munka helyett pillanat alatt elérhető diadalokat kíván? Leszámolni a tényekkel, levonni belőlük a következtést, s a produktív munkában keresni a regeneráló erőt: ez az, amit középosztályunknak tanácsolnak. Vajjon politikai fölfogásunkban követjük-e ezeket a tanácsokat? Egy osztályunknak pusztulásával, nemzetiségeink erősbödésével, kulturéletünk gyöngeségével, a nemzetköziségnek vészes terjedésével, parasztosztályunk elégedetlenségével], közigazgatási szervezetünk elavultságával leszámoltunk-e vajjon? És ugyan micsoda következtetéseket vontunk le belőlük? És ugyan hol keressük a produktív gazdasági és kulturális munka útján való regenerációt?

Az a fölfogás, mely azt hitte, hogy az ipari és kereskedői pálya az előkelőséggel ellenkezik, semmi-vel sem képtelenebb annál a fölfogásnál, mely azt hirdeti, hogy a hangos jelszavaktól egy produktív gazdasági és kulturális reformpolitikára való áttérés a csüggedés politikája s követése a politikai bátorsággal ellenkezik. Hogyan becsülje a gazdasági és kulturélet munkásait a társadalom, midőn a gazdasági és kulturális munkát a politikai életben lekicsinylik? Hogyan hagyjunk föl a látszat utáni megbecsüléssel, midőn nemzetünk nagyságát is látszatokban keresik

Pedig mit ér a nemzetnek, ha erősnek deklaráljuk, ha hozzájárul deklarációnkhoz Ausztria is, s az egész Európa elismeri, ha az ezért való küzdelemben *valódi erőnk* megfogyatkozik s az első támadás elgyöngülve talál. Hiszen a magyar középosztály is igen erős a törvény szerint; virilizmus van a vármegyében s a parlamentbe cenzus szerint választunk képviselőt. Olyan híven meg vannak őrizve a *jogok* s oly alaposan van elpazarolva az *erő*. Bizonyára ez volt az igazi demokratikus választójogi *reform*-, csak a valóságot nézzük s ne a paragrafust. A törvény változatlan, de a valóságos erőviszonyok megváltoztak. Vigyázzunk azért, nehogy egész nemzeti politikánkban ugyanezt tapasztaljuk s midőn a jogokat híven megőrizzük, elpusztulni hagyjuk a nemzet valódi erejét.

És vigyázzunk, nehogy a nemzeti függetlenség formáira való aggódó vigyázásunk közben elhagyjuk veszni a lényegét.

Azok, akik a középosztályt vádolják, azt mondják, hogy van a férfias bátorságnak egy felsőbb neme, mely arra képesít, hogy az anyagi bukás után tudjunk szemébe nézni az igazságnak, mely helyzetünket megmutatja, tudjunk szakítani az előítéletekkel, melyek egy hasznot hozó üzleti pályától visszatartanak s mások kegyétől mit sem várva, tudjunk az étellel megküzdeni. Valóban szükség van erre s ez valóban az erkölcsi bátorságnak

felsőbb neme. De nézzük meg politikai életünket, és a bátorság fogalmát korrigáljuk ottan is.

Nehéz, komplikált gazdasági kérdésekben tudás és készség nélkül a hozzáértők véleményével szembeszállni: bátorság némelyek szerint.

Hirdetni a szakítás politikáját személyes veszély nélkül; alkotmány válságba sodorni a nemzetet, nem kockáztatván semmit az ország érdekében kívül; népszerű túlzásokat fölkarolni zajos taps között: ezt nevezik némelyek nálunk bátor politikának.

Mi azonban úgy vagyunk meggyőződve, hogy a túlzás politikája gyakran a leggyávább meghunyászkodás a népszerű óhajtásokkal szemben, és úgy vagyunk meggyőződve, hogy éppen a józan mérséklet politikája az, amely bátor védőket kíván. Szembeállani a tömeg szenvedélyeivel, rendületlenül tűrni vádaskodásait, érezni a félrevezetettek izzó gyűlöletét, és mégis megállani az igaz meggyőződés mellett, és érette mégis tovább is küzdeni: ez az igazi politika bátorság.

«A magyar haza – mondotta már Széchenyi – soha sem volt derék, sőt kitűnő férfiak híjjával; egy nemében a hazafiságnak azonban mindig szükölködött, olyakéban tudniillik, kik tartózkodás nélkül *a nemzet szemére lobbantják az igaz szót.*»

Ez az igazi politikai bátorság; ez az igazi hazafiság. Ez az, amit vezető politikusainkban leginkább nélkülözünk.

4. Produktív politika.

Pusztul a magyar középosztály; földben, pénzben és intelligens elemekben a nemzetiségek gyarapodnak; kulturális előhaladásunk elégtelen; terjed a szocializmus s a magyar faj egységét megbontotta; közigazgatási szervezetünk szociális és nemzetiségi politikát csinálni képtelen. Mi e szomorú de tagadhatatlan tények természetes és logikus következése? Az, hogy *mindenekelőtt* e bajaink orvoslására törekedjünk; az, hogy ezeknek orvoslására fogjunk kezét.

A magyar állam – igaz – kifelé sincs még kiépítve. Sérelmünk számos, jogaink teljes megvalósulása még távoli. De nemzeti államunk – ne feledjük el ezt soha – *befelé* sincs még teljesen kiépítve s a mi időszakunkban még a meglévő oszlopok némelyike is megingott.

Magyarország nem kész. A nemzetiségi, szociális és kulturális kérdés itt nem egyszerű reformpolitika, hanem a szó szoros értelmében vett *nemzeti* politika. Üres demagógia tehát, ezt a belső munkát a nemzeti törekvéstől való elfordulásnak tüntetni föl s csupán a kifelé való – amúgy is eredménytelen – törekvéseket venni a nemzeti politika glóriájával körül.

Ausztriához való viszonyunk valóban sok nehézség oka. Sokban gátol, sokban ellenáll. De azok a kérdések, amelyek ma már valósággal

életkérdéseink, akadálytalanul meggátolhatok. Megcsinálhatjuk közigazgatásunk oly reformját, mely azt a nemzetiségek ellenséges agitációjának meggátolására képesíti. Megkezdhetjük a középosztály megmentésére a már nagyon is sürgőssé vált akciót. Csinálhatunk céltudatos szociális politikát, segítve rajta a nemzeti eszme számára visszahódítván a népet,

Ellensúlyozhatjuk a nemzetiségek gazdasági és kulturális terjeszkedését. Reformálhatjuk közoktatásunkat – égető szükség – s az új nemzedéket egy nagy nemzeti munkára képessé nevelhetjük.

Egy egész emberéltre való nagy munkaprogramra ez, melynek elvégzését az élet hangosan követeli s amelynek elhanyagolása Magyarország erejét ássa alá s így közvetve ellenségeit teszi erősebbé. Minden hold föld, mely idegen kézre kerül; minden egyes betét, mely nemzetiségi bankjainkba kerül; a nemzet ellenségeinek újabb erősödése. Reménysége bécsi ellenségeinknek is, kik innen várnak támogatást. A szocializmusnak magyarságunk színe-java közt terjedése; a nemzetiségi intelligencia állandó képződése: mind ezt a cél segíti elő.

Minden nap, amellyel ez ellen tenni késlekedünk; a helyes szociális politikának, a közigazgatás célszerű szervezésének, a magyar kultúra komoly munkálásának megkezdésében elmulasz-

tott minden nap: a nemzet *ellenálló* képességének újabb gyöngülése. El nem fogunk azért pusztulni – látott már ez a nemzet a miénknél is gyöngébb nemzedékeket – de régi ereje megtörik.

Minden politikus, aki a nemzet ellenségeinek ez erősödését nem törekszik megakadályozni: mulasztásával Magyarország nemzeti egysége, Magyarország *tényleges függetlensége* ellen vétkezett. Mert hagyta nagyranőni amaz erőket, amelyek Gross-Österreich felé vezetnek és a «keleti Svájc» eszménye felé; és mert nem tett semmit amaz erők konzerválására és fejlesztésére, melyek a nemzeti eszme védelmezőinek rendelkezésére állanak. Ha az ország *tényleges erejét*, nemzeti egységét s ezáltal *tényleges függetlenségét* el hagyták veszni: lelkesedhetnek a függetlenség *eszméjéért*, de annak lényegét eljátszották. Fogadkozásaik feledésbe mennek, lelkesedésük terméketlen marad, hazamentő szép szavaikat a szél elhordja; a nemzet elgyöngülése, ellenségeink megerősödése szomorú örökségképen megmarad.

Ezért szükséges, hogy végre belássuk a produktív politika nemzeti jelentőségét s belássuk annak halasztást nem tűrő sürgősségét. Mert igen helyesen mondta csak nemrég a mai kormány egyik vezető férfia, hogy «nincs nemzet, amelyet három évenként ismétlődő válságokkal ne lehetne tönkre tenni.»

Ausztriával való viszonyunk – igaz – sok-

szor vet föl akaratunk ellenére is vitás kérdéseket. Sokszor az ő részükön az agresszivitás s ez az irányzat tagadhatatlanul erősödik. Ellenében egy *erős* Magyarország kell, melyet támadni ne merjenek. Nem szavakban és fogadkozásokban erős Magyarország, hanem olyan, mely megfékezte, megtörte belső ellenségeit. Éppen ezért szükséges, hogy Ausztria támadásait verjük vissza, de új válságokat *mi* ne provokáljunk s így az alkotó munkát legalább mi ne akadályozzuk. És szükséges, hogy az elkerülhetetlen válságokat más kérdésekkel ne komplikáljuk s az *abból* támadt ellentétekkel ne rontsuk meg a reformkérdések tárgyalásának objektivitását.

Ha természetes is, hogy például a bankkérdésben különböző nézetek legyenek: az már éppen nem természetes, hogy a bankkérdés ellentétei miatt ellentéteket teremtsünk mesterségesen a nemzetiségi kérdésben és a választójog reformja tekintetében is. Mert lehet valaki igen helytelen állásponton a bankkérdésben, de azért a nemzetiségi politikája jó lehet. És hibáztathatjuk valakinek a közjogi fölfogását, de választói reformját azért helyeselhetjük. Abból, hogy a bankkérdésben az ország önállóságát jobban szeretnők kidomborítani: nem következik, hogy a nemzetiségi kérdésben ugyanazt aláásni kellene.

Ez is mutatja, hogy azok, akik a válságok politikájának hívei, a reformkérdések nagy súlyát és

fontosságát átlátni képtelenek. Nem a hazafiúi érzésnek másokénál *nagyobb foka*, nem a lelkesedésnek okoskodással le nem győzhető túláradása visz erre az útra, hanem az alkotó politika fontossága iránti *érzék hiánya*. Mert csak így érthető, hogy azok; akik a bankkérdésben a nemzeti - szempontra oly érzékenyek, hogy annak érvényesítésére készek alkotmányválságot provokálni: a választói reformnak egész jövőnkre kiható kérdését s magát a nemzetiségi kérdést is olyan alárendelt fontosságúnak tekintik, mellyel játszani, személyeskedni és taktikázni lehet. Mert valóban azokat, akik a nemzetnek életbevágó fontosságú nagy kérdéseiben aszerint foglalnak állást, hogy személyes és pártgyűlöletüket hogyan szolgálhatják legjobban vele, semmi egyébbel nem menthetjük, mint azzal, hogy e kérdések óriási fontosságát nem látják s midőn azokkal játszanak – nem tudják, mit cselekszenek.

Nem is tudhatják. Úgy a nemzetiségi, mint a választójogi kérdésben egyaránt nélkülöztük náluk azt a politikai *lelkiismeretességet*, mely megvizsgálja előbb a kérdéseket s csak azután ítél; vagy ha már ítél, elítélt s agitált, legalább utólagosan tanulmányozza azokat.

Mindazokkal szemben, akik a nemzetiségi kérdést ismerik, a képviselőház elnöke külön véleményyt jelent be; de a kérdést nem ismeri s az ígért – utólagos tanulmányutat vagy tanulmá-

nyozást hiába várjuk. A választói reform kérdésében is minden vezető politikus véleményével ellentétben áll, s elveti azoknak tervezetét, kik a kérdést évekig tanulmányozták; de az ígért tervezetet, mely a választókerületeknek beosztásával mindent helyrehoz: mai napig hiába várjuk.

Mert az agresszív politika teljesen elveszi vezetőinek idejét. Hiszen például a bankkérdésben is oly sok energiát igényelt az agitáció maga, hogy az agitáció *célját* illető kérdés tanulmányozására már – idő sem maradt.

A válságok politikája vezetői érzéketlenségének *jele* a reformkérdések fontossága iránt; de *okozója* is ez érzéketlenségnek, mert a vezetőket életkérdéseink megismerésétől elvonja. A kérdések nem ismerése szükségképpen vezet képtelen eszmékre a nemzetiségi és választójogi és *más* fontos kérdésekben egyaránt; az agitáció szenvedélyeiben pedig – nem ismervén e kérdések fontosságát – taktikai és személyi célok szolgálatára alkalmasoknak tekintetnek. Azokat pedig, kik e kérdéseket jól ismerik, a válságok politikája félreszorítja, vagy munkájukban megakadályozza.

Megakadályozza azt, hogy az alkotások politikájának irányára nézve egyetértők egyesüljenek; egyesít olyanokat, akik semmi reformkérdésben egyet nem értenek. Egyesíti azokat, akik egynézettek abban, ami ma szerintük is ki nem vihethető; szétválasztja azokat, akik a *ma kivihető* nagy fon-

tosságú kérdésekben egy irányzat hívei. Egyöntetű, rendszeres, következetes, nagyszabású alkotó politika így nem lehetséges.

A kormányrendszer állandósága, a kormányzópárt *egyöntetűsége* és akció képessége, a kormányzati tekintély teljessége nélkül lehetetlen. Folyton változó kormány folyton változó nemzetiségi és szociális politikájával rendszeres akciót csinálni nem lehet. Egyik a másik irányát rontja s egyiknek sincs meg az a tekintélye, melyet csupán az állandóság adhat.

Ezeknek a nagy kérdéseknek megoldására *rendszeres*, hosszú évekre kiható tervezet kell; rövid idő alatt itt nem lehet semmit tenni. *Állandó* kormányzat tervszerű akciója szükséges.

Ezen föladatok megoldása – bármily módon oldassanak is meg – számos ellentétet fog támasztani. A nemzetiségi és szociális kérdést harc nélkül megoldani nem lehet. De melyik politikus merhet vállalkozni arra, hogy e veszedelmes ellenfelekkel szembeszáll, ha tudja, hogy azok még olyanoknál is támogatásra találnak, kik e kérdésekkel nem törődnek, de az agresszivitás politikája nevében bosszút akarnak állani?

És melyik politikus mer a többi nagy reformkérdéshez nyúlni, melyeknek megoldása számos magánérdekre nem kedvező: ha tudja, hogy a sértett érdekek a sértett ambíciókkal szövetkezve, *nemzeti zászló alatt mehetnek ellene küzdeni?*

Az idő sürget; életkérdéseket kell itt megoldani; a nemzet gyöngül és ellenségei erősödnek. Föl kell hagyni a válságok politikájával; pillanat alatt elérhető sikerekben ne reménykedjünk. Jól mondotta Mirabeau, a nagy néptribun:

«Nem lehet *napról-napra* megmenteni a hazát.»

5. Sürgős teendőink.

Az a politika, mely a ránk erőszakolt küzdelem elől ki nem tér, de új válságokat földézni óvakodik, mert célja az alkotás: sürgős és életbevágó fontosságú föladatak egész sorát látja maga előtt.

Meg kell a romlástól mentenie a középosztályt, mely a nemzet ellenálló erejének, az ország függetlenségének s a magyarság szupremáciájának nélkülözhetetlen oszlopa. Szükséges evégből törvénybe iktatnunk az elsőszülöttségi örökösödés rendszerét, hogy a még meglévő birtok el ne darabolódjék. Az elsőszülött kedvezményezése a birtok túlságos megterhelésének elejét veszi. Ezáltal a többiek más pályákra szoríttatnak.

A tapasztalás azt mutatja, hogy a birtokszerző parasztosztály földéhségének túlságosan nagy árakat fizet s részben eladósodik. Szemmel kell ezt az államnak tartania s a nemzetiségi vidéken megvenni minden földet, ami eladósodás folytán eladásra kerül. Az eladósodott vagy megbírságolt

paraszt az árverésen ma gyakran alig kap valamit, megveszi egy élelmes és szerző ember – ismerünk ilyen módon szerzett vagytonokat – s a paraszt egy kicsiny bírság vagy adósság miatt egész vagyonát elveszíti. A javasolt rendszabály humánus szempontból is szükséges: a föld az állam kezébe jut, de méltányos áron, melyből ha bírságát vagy adósságát kifizette, még valami megmarad. A föld egyelőre maradhat régi gazdája bérletében, rövid bérletre, politikai szempontokból. Ha több ily birtok egyesíthető, az egy nagyobb bérletté alakítható s a középosztály itt is erősödhetik. Szükséges, hogy e földek lehetőleg visszavásároltassanak jelenlegi tulajdonosaiktól s hogy az állam itt áldozatoktól se riadjon vissza, mert itt nem pénzügyi, hanem politikai tekintetek irányadók. Jó áron sok föld ismét visszavehető.

A németek Pózenben nagyban folytatják a föld megszerzésének politikáját; mi csak visszavásárlását kívánjuk, ami régebb is magyar kézben volt.

Ezek az első lépések a középosztály rekonstrukciójának megkezdésére; a rendszabályok egész sora szükséges annak folytatására. De a nemzetiségi kérdés szempontjából ez még nem elég. Helyes, ha gazdasági terjeszkedésüket ezzel – sa magyar vidéki bankok segítségével – meggátoljuk; ha újra megerősítjük velük szemben a magyar középosztály vezetőerejét; de a közigazgatás reformja nélkül ez még mind nem elég. Mert ma

az erdélyi vármegyék egy része nagyobbára idegen tisztviselői kar kezében van s így éppen a *leginkább exponált helyein leggyöngébb a magyar államhatalom*. De gyöngye a kulturális téren is. Szükséges ennél fogva, hogy a tanfelügyelői intézményt reformáljuk; e nagyfontosságú állásokat kiváló *közigazgatási* erőkkel töltsük be – mert itt kormányzati föladatak oldandók meg – s számukra valóságos és tágkörű *hatalom* adassék, melyet csupán a törvény korlátozzon, de amelynek alkalmazását a – politikailag változó és a napi politika hullámzásaitól függő – miniszter meg ne akadályozhassa. A magyar államérdek törvényileg részletezett követelményei elől ne legyen a pártpolitikához fölebbezés. Kétszeresen szükségessé vált ez ma, midőn a választói reform a nemzetiségeknek nagyobb parlamenti befolyást fog adni.

Ugyancsak szükséges a tanítóképzők államosítása. Azoktól pedig, akik idegen tanításnyelvű középiskolákban végeztek, a külföldi egyetemen való hallgatást nem lenne szabad elfogadni. Nem szabad megengedni, hogy a magyar kultúrétet kikerülni igyekezzenek.

De kulturailag csakis akkor győzhetjük le őket, ha a magyar kultúráért *mi magunk* többet teszünk. Felsőbb oktatásunk mai tarthatatlan rendszere okozza a kultúra hiányának ama megdöbbentő nagyságát, mely egész társadalmi és politikai éle-

tünket jellemzi. A diploma nálunk csak bizonyos hivatalokra való formális képesítést, de nem tudást jelent, A tanításszabadság mai rendszere valójában *a kvalifikacionális törvény kijátszása*.

Az, aki diplomája alapján az államtól hivatalt vár, vesse alá magát ama szabályoknak, melyeket az állam avégett tart szükségesnek, hogy a hivatalra jelentkezők valódi tudással bírjanak. Mert a szerzett tudás foka nem az illető magánügye, hanem az államé, amelynek érdeke, hogy bírái, közigazgatási tisztviselői, orvosai és tanárai kellő képzettséggel bírjanak. Mert csak így képes a nemzeti állam súlyos föladatainak megfelelni s kulturális felsőbbbséggel csak így győzhetünk.

Ez is hazafiság; – a nehezebb fajtából való. Nem jár zajjal és munkára kötelez. Kettős ok, hogy ne legyen népszerű.

A felsőbb oktatás reformja elkerülhetetlen, ha a kultúra fejlesztésének szükségében valóban hiszünk s ha valóban *munkára* akarjuk nevelni az új nemzedéket, A kötelező kollokviumok és szemináriumok rendszere – úgy amint a Berzeviczy-féle javaslatban tervezve volt – épp oly szükséges, mint a vizsgáló-bizottságoknak ugyanott javasolt olyan átalakítása, mely a helyi nagyságok protekcióját kizárja. De egy szigorúbb tanítási rendszer csak úgy lehetséges, a kötelező kollokvium és szeminárium s a jogi karban a harmadévben teendő vizsga csak úgy kivihető, ha

az egyetemi joghallgatók egy része – maximum megszabásával – a jogakadémiákra utasítatják. Ez természetesen csak úgy lehetséges, ha az egyetemi tanárok jelenlegi jövedelmének megfelelő összeg, vizsgadíj és tanítási díj-osztalékátalány fejében *mindkét* egyetemen – mint ma a tanítási díj-osztaléké a budapestin – számukra biztosítatik; a jogakadémiák tanárai pedig szintén az eddigi jövedelmének megfelelő átalányt kapnának. Mert ennek a változtatásnak, kulturális reformnak, nem pedig fizetésrendezésnek kell lennie.

Az elemi iskolák tekintetében szükséges lenne, hogy míg a svábok, rutének és jóérelmű tótok vidékén – különösen a városok körül – szaporítjuk az iskolákat; az ellenséges érelmű nemzetiségeknek ne építsünk több iskolát, ne adjuk mi saját pénzünkön – s saját fajunktól elvonva – az ő kezükbe a kultúra fegyverét. A meglévő iskolákban pedig követeljük meg szigorúan a magyar nyelv tudását s ahol ez nem megfelelő, zárassuk be az iskolát. Jó lesz az a pénz más célra; nem vagyunk elég gazdagok arra, hogy ellenségeinket is mi neveljük. A felekezeti iskolákban pedig szigorítani kell a felügyeletet s a retorzióknak nem szabad elmaradnia. Azért törvény a törvény, hogy végrehajtsák.

Igen nagyjelentőségű az óvódák szaporodása a magyarosodásra hajlandó vidékeken. Játszva tanulja a gyermek a nyelvet akkor, mikor egyedül

ezt kell tanulnia s a tanítástárgyak még nem vonják el tőle. Ha innen kerül az iskolába, ott a tanulás kára nélkül teljesen elsajátítja a nyelvet. Egy további előnye az óvodának az, hogy a kisebb gyerekekre fölvigyázva, fölmenti a nagyobbakat e kötelesség alól, amely tudvalevőleg sokszor akadályozza őket az iskola látogatásában is.

Legfontosabb föladataink a sociális téren mutatkoznak. A legmagyarabb vidéknek a nemzetközi irányzattól való elvonása, gazdasági erősítése és számbeli gyarapítása legfőbb kötelességünk. Nem szocialista utópiák s külföldi teóriák szerint, hanem saját viszonyaink követelményei alapján kell a kérdéshez fognunk. Az Alföld talajának öntözőcsatornák által való javítása a megélhetési viszonyokat könnyebbekké teszi. A gazda és cselédje s munkásai közötti vitáknak közigazgatási útról bírói útra való terelése biztosítja az ítélet pártatlanságát s a birtokosság vagy a szocialisták presziójától egyaránt megóvja. A sociális törvények végrehajtására addig is, míg közigazgatásunk reformáltatik, állami hatóságok létesítendőek, mert hiába a humánus törvény és szabályrendelet, ha a latifundium uraitól függő közigazgatás nem képes végrehajtani. A cselédlakásokra s általában a közegészségügyre vonatkozó végrehajtása különösen ezekre bízandó. Mert a tudó v ész ezen a színmagyar földön nagyban szedi áldozatait s a gyermekhalandóság igen nagy. A magyar faj szaporodása

elsőrendű érdekünk; annak lehetőségét csak a megélhetési viszonyok javítása adja meg.

De szükséges mindezekon kívül, hogy angol mintára parlamenti bizottság küldessék ki, képzett, lelkiismeretes, kötelességtudó egyénekből, ha ilyeseket ott kellő számban találni lehet. És szükséges, hogy ez a bizottság a nép *valódi helyzetét*, valódi panaszait, nehézségeit és kívánságait pontosan megállapítsa. Mert ezt sem Marxból, sem a szociológiából kitudni nem lehet. (Ugyancsak a helyszínén kellene megvizsgálni – vidékről-vidékre járva – a nemzeti-ségi kérdést is s miután kormányunk által anynyian küldetnek külföldi tanulmányútra, szükséges volna, hogy mások ismét *hazai* tanulmányútra küldessenek.)

A teendőknek ama hosszú sorozata, melyekből itt csak a legsürgösebbeket soroltuk föl, mutatja, hogy mily óriási föladatak hárulnak egy valódi nemzeti politikára. És egy pillantás az életbe meggyőz arról, hogy e föladatak megoldása milyen sürgős és halasztást nem tűrő. De e reformok mindenike szükségkép vagy a nemzetiségek vagy a szocialisták vagy a megsértett magánérdekek szenvedélyes ellenkezését idézi föl. A magyar nemzeti érzésű pártok támogatása nem nélkülözhető. És meg kell fosztani a sértett magánérdekeket a *nemzeti színű ürügyektől* s nem engedni, hogy *más térre vigyék a vitát*, mint ahol valójában fájdalmat okoztak nekik. Szükséges azért, hogy a

nemzet közvéleménye határozottan és ellenmondást nem tűrőleg az alkotások politikája mellett nyilatkozzék s megzavarását ne tűrje. A frázisok politikája, az elvi deklarációk politikája, a fenyegetőzések és fogadkozások politikája céh a rrem vezet. Ilyen olcsó diadalokkal még sehol sem alkottak nemzeti államot. Nemzedékek munkája, kultúrája, fegyelme, *komoly* idealizmusa szükséges ehhez; az, amitől legtávolabb állunk: a tettekben nyilatkozó hazafiság.

IX.

A MAGYAR SZUPREMACIA ÉS A HATVANHETES ALAP.

1. Mérleg.

Az általános kiábrándulás mai időszakában, a vérmes remények füstbementének idején, szétfeszített illúziók, beválthatatlan Ígéreték, varázsvesztett jelszavak között a mai kormányrendszer hívei csupán csak egy gondolatban találnak vigasztalást. A mai rendszer hibáit a régiével hasonlítják össze s megnyugszanak a gondolatban, hogy több vívmányt a régi sem hozott.

Mennyi ábrándnak, mennyi reménynek, mennyi vakhitnek kellett – míg ide eljutottak – semmivé válnia. Más parlamenti kormányok sikereikből merítenek erőt, *ez a kormány balsikereiben leli legszilárdabb támaszait. Annyira kivihetetlennek bizonyította elveit, hogy senki azoknak beváltását már tőle nem követeli.* Ha csak egy kis eredményt el bírtak volna érni a közjogi kérdések terén: föllángolt volna ismét a nemzet bizakodó önérzete s megújult reményekkel követelte volna, hogy programjuk többi részéért tovább harcoljanak. Már nem kívánja.

Vizsgáljuk elfogulatlanul a tényeket.

Az a kapocs, mely Magyarországot Ausztriához köti – az uralkodó személyének közössége – külpolitikai nagy előnyei mellett belpolitikai szempontból számos nehézséget okoz. A hadsereg azon egysége, mely külbiztonságunknak hatalmas garanciája, a magyar nyelv érvényesülésének erős akadálya. Nem teljes ugyan Magyarország közigazgatási, kulturális és egyházi életében sem a magyar nyelv érvényesülése, de a nemzet széles rétegei, midőn belügyeinkben közönnyel nézték e szomorú tényt, a hadsereg körében azon megütköztek s túrhetetlennek tartották a magyar nyelv háttérbe szorítását egy Ausztriával közös intézménynél, midőn *a magyar törvényhatóságok* egy részénél azt természetesnek találták. Sajnálatos volt mindazáltal a magyar nyelv eme mellözése a hadseregben is s a német vezényszóért, a Gotterhaltéért és a kétféjű sasért bizonyára senki sem lelkesült. De nyilvánvaló volt, hogy e helyzet erőszakos megváltoztatása – ha lehetséges – csak a dinasztiaival való összeütközés árán remélhető.

A lojalitás alapja Magyarországon nemcsak tradicionális érzés, hanem egyszersmind igen reális politika. Magyarország királya a közös hadsereg legfőbb hadura s a hadsereg szelleme a legfőbb hadúr által irányíttatik. Törvény meg nem változtatja, támadások özöne barátságosabbá nem teheti.

Nem törvény, nem vezényszó teremti a hadsereg szellemét: a legfőbb hadúrtól függ az csupán. Mondhatjuk, hogy ez nem helyes. De nem tagadhatjuk, hogy tény, melylyel számolni kell.

Magyarország királya – továbbá – császára Ausztriának is s mindazon ügyekben, melyek közös egyetértéssel intézendők el, döntő tényező. A két állam közötti vitás kérdések eldöntésénél mindig az uralkodó akarata adja meg egyik, vagy másik túlsúlyát.

A dinasztia – végül – egyetlen reménysége Horvátországnak és a nemzetiségeknek is nagy rá-törő reményeik között. A dinasztiaival való egyet-értésünk: törekvéseik bukása; a dinasztiaival való egyenetlenségünk: minden bontó elemnek biztató reménye.

Ez okok teszik oly szükségessé nálunk a di-nasztikus politikát; ez okok, melyeknél fogva – bármely nemzeti vívmányért – egy kiütő kon-fliktus igen nagy ár. De legsajnálatosabb és ered-ményeiben legkárosabb az oly politika, mely semmi vívmányt elérni nem bírt, bár fölidézte a konfliktust és annak minden hátrányait.

A vámkérdésben, a kvótakérdésben, minden kérdésben, mely Ausztriával összefügg, ellenünk fordult az uralkodói elhatározás döntő súlya. Pedig azt vagy le kell győzni, vagy meg kell nyerni.

Végül – ami legfontosabb – meg kellett

éreznünk belső konszolidációnk terén is e konfliktus hátrányait. Hogy a királylyal való konfliktusban diadalmaskodjanak, szükséges volt megnyerni a horvátokat. A diadal nem következett be, de a horvát kérdésben elkövetett súlyos hibák következményei megmaradtak. A szerb barátkozásra nézve ugyanez áll. A pártérdekeket épp oly mértékben szolgálta, mint ártott a nemzet érdekeinek.

Ezek a nemzet és király közötti konfliktus káros következményei. Üdvös eredményei sehol sem láthatók. A helyzet nem a régi; a helyzet rosszabodott. Vesztett csata után ne álljon elő a harci párt a béke áldásaival s a béke régi hirdetőivel egy sorba magát ne tegye. Számlálják meg a vereségeket, melyeket a nemzetnek miattuk kellett elszenvednie; nézzék a letört nemzeti önérzet szomorú vergődését s veszített presztízsünkről és veszített illúziókról meg ne feledkezzenek. Egy elvesztett ütközet után – igaz – a béke helyre áll megint. De ez nem oly béke, melyet egykor hirdettek a megfontolatlan támadás ellenségei, hanem *oly béke, melyet veszteségekkel kellett megvásárolni.*

Az a konfliktus nemcsak a dinasztia és nemzet egyetértését zavarta meg, – kihatván ezáltal a hadsereg szellemére s az Ausztriával egyetértőleg elintézendő ügyekben történő döntés irányára is – *de erőhöz juttatott nálunk minden*

bontó elemet. Ez az eredmény nem átmeneti. Horvátország viszonyainak rosszabbodása, nemzetiségink erősödése nem átmeneti és nem átmeneti a bomlás ama szelleme, mely a konfliktus *szükségképpen* kísérője volt. A pénzügyi helyzet aggasztó volta, az államélet minden ágában mutatkozó fegyelmetlenség szorosan összefügg vele. *Szükségük volt ebben a konfliktusban minden bontó elemre* s szükségük volt arra, hogy minden elégedetlenkedőt kecsegtessenek.

Az államvasutak terén mutatkozó példátlan fegyelmetlenség *szükségképpen* következménye egy oly párttaktikának, mely a szociális elégedetlenség szítását korteszszköznek tekintette.

Egyes osztályok szociális érdekeinek, egyes vidékek vicinális érdekeinek ezért kellett kielégíttetniök. Ez a szövetség ára. Hasznát a pártpolitika vette, költségeit az ország fizeti. Szükség volt más szövetségesekre is. A felekezeti béke megingattatott, kormányzó párttá lettek annak ellenségei. Egyesületeket alkotnak, hogy szétválasszák a hívők ezreit s a szeretet elve nevében hirdetik a gyűlöletet. Rájuk is szükség volt; a vesztett csatában az ő segítségük sem volt nélkülözhető.

A király és nemzet közötti konfliktus szükségessé tette mindeme bontó elemek igénybevételét, *az ő megerősödésük az a hadisarc, amit – vesztett csata után – az országnak fizetni kell.*

Ennek a konfliktusnak a következménye az

is, hogy az uralkodó az általános választói jog megvalósítását erőszakolja. Magyarország meg akarta bontani a monarchia egységét; a monarchia egységének hívei Magyarország nemzeti egységét igyekeznek megbontani. Ez a revanche. Ez a vezényszó-politika eredménye.

Mi a hadsereg egységét nem tudtuk megbontani; de az uralkodó megmutatta, hogy *van* eszköz, melylyel Magyarország nemzeti egységét meg lehet.

Ezt a fenyegető veszedelmet a közjogi politika hozta reánk. Ha elháríthatjuk, csak a közjogi politika teljes megtagadásával tehetjük azt; ha el nem háríthatjuk: teljes egészében ezt a politikát terheli annak ódiума.

A nemzet aggresszív közjogi politikájának *szükségképpen* következménye a király aggresszív nemzetiségi politikája; nem helyes, nem védelmezhető, nem célravezető, de *szükségképpen*. Minden ily irányú akcióra mindig ez lesz a reakció. Oly *szükségképpen* ez, mint amily természetes, hogy akit ütnek, az vissza – üt.

Tanuljunk tehát a múltakból s – nagykesőn végre – értsük meg azt, hogy *a vezényszó-politika*, végeredményében *nem a monarchia egységét, hanem Magyarország egységét bontja meg*.

Választani kell: vagy vezényszó-politika, vagy magyar szupremácia. A kettő együtt inkompatibilis.

2. Osztrák demagógia.

Az a súlyos politikai válság, melybe egy oktan politika túlzásai sodorták a nemzetet, minden irányadó politikus egybehangzó véleménye szerint csakis olyképpen nyerhet megoldást, ha a jövő kormány bizonyos eredményeket is bír fölmutatni a nemzeti aspirációk terén. Katonai és gazdasági engedmények szükségességéről hallunk, melyeknek kivívását óhajtandónak és üdvösnek tartjuk. Hibás taktika és rossz számítás volna a megtagadásuk; hiábavaló kísérlet, melynek eredménye nem lehet.

De ama vívmányok közt, melyeket szükségeknek tartanak, nem hallunk egyet említeni, mely pedig valamennyinél fontosabb és értékeesebb. Csak az képes igazán megszilárdítani a 67-es alapot; a monarkia nagy hatalmi pozíciójának csak az lehet Magyarországon igazi biztosítéka. Anélkül a 67-es alap föntartása egy kényszerhelyzet parancsa csupán, melynek semmi erkölcsi ereje nincs; anélkül a monarkia nagy hatalmi pozíciója látszat csupán, melynek nincs meg a belső ereje.

Azok a férfiak, a kik az 1867-iki kiegyezésnek buzgó hívei voltak, mindig abból a meggyőződésből indultak ki, hogy a 67-es alap Magyarország békés fejlődésének legbiztosabb záloga lesz. Úgy voltak meggyőződve, hogy ezen az alapon, a dinasztia segítségével, építhetjük föl a

magyar szupremáciát s az ország belső egységének kialakulása után gazdaságilag és kulturailag megerősödve foglalhatjuk el a monarkiában a minket megillető szerepet. A magyar faj uralmának biztosítását, Magyarország erősödésének elősegítését, Ausztria békés barátságát várták ez alap fentartásától. Az ő szemükben a 67-es kiegyezés nemzeti egység s a zavartalan reformalkotások biztos bázisa volt. Ez a mi meggyőződésünk ma is; ehhez a hitünkhöz ma is ragaszkodunk.

Ha azonban azt kell látnunk, hogy a 67-es alap a békés reformalkotásoknak s a magyar szupremácia megerősítésének többé már nem garanciája, ha azt kell látnunk, hogy a nemzet régi vágyainak elfojtása s a körülményekkel való higgadt leszámolás még mindig nem elég arra, hogy Magyarország belső nemzeti egységének zavartalan munkálhatását biztosítsák: akkor a mi egész politikai hitvallásunk elveszti erkölcsi erejét s a *67-es alap mar csupán egy kényszerhelyzet következménye, melyet tűrni kell, de melyért lelkesülni nem lehet.*

Ha mi azt látjuk, hogy Bécsből még most is erőszakolják az általános választói jogot, midőn már megszűnt a nagy konfliktus nemzet és király között, midőn maga a függetlenségi párt is – *mind a két csoportja* – a 67-es alapra helyezkedik, akkor nem mondhatjuk, hogy a közjogi

harcok felfüggesztése szükségkép biztosítja a magyar szupremáciát. Akkor nem mondhatjuk, hogy a dinasztíával való egyetértés úrrá teszi a magyarságot a saját hazájában s kezünkbe adja a horvátokat és a nemzetiségeket. Akkor nem mondhatjuk, hogy a közjogi viták felfüggesztése a békés, alkotásokban gazdag reform-munkásságot teszi lehetővé. Mert ha Bécsből erőszakkal ránk tolják az *általános* választói jogot: veszélyeztetik általa a jövő reform-munkásságát és veszélyeztetik a magyar szupremáciát.

És akkor miért küzdöttek a 67-es alap fenntartása érdekében a mi vezéreink, miért állottak nehéz szenvedélyes tusákban honfitársaik keserű vádaskodásait? Miért szakítottak a nemzet régi, jogos vágyaival; miért nyugodtak bele ama nemzeti irányzat korlátozásába, melynek maguk voltak legerősebb hívei? Annyi félreismertetésnek, annyi vádaskodásnak, a legnemesebb intenciók meggyanúsításának miért kellett magukat kitenniök? Talán azt hiszik Bécsben, hogy valami ideális nagy ragaszkodás, talán azt hiszik, hogy valami irántuk érzett csodálatos vonzalom lelkesítette e férfiakat? Legyenek meggyőződve, hogy tisztán a maguk fájának önző érdeke diktálja nekik e politikát s hogy abban a percben, amelyben az többé nem biztosítja Magyarország belső fejlődését s a magyar szupremáciát: úgy el fog tűnni belőlünk minden osztrák barátság s a békés

kiegyenlítésnek és egyetértésnek minden hajlama, mint egy rossz álom s a magyarság uralmát *minden-áron* megfoglaljuk védeni. Magyarországon senki sem szerelmes a kétfejű sasba s a sárga-fekete lobogóért senki sem lelkesül. És ha mi azt Játjuk, hogy meg nem elégszenek azzal, amit a monarkia nagyhatalmi pozíciójának nélkülözhetetlen követelményeiként magunk is elismerünk s melyeknek érdekében mi is föltétlenül szükségesnek tartunk minden áldozatot, még ha az nemzeti aspirációinkba is ütközik: akkor nincs semmi okunk arra, hogy a 67-es alapért lelkesüljünk és a magyar szupremácia biztosítékát abban lássuk.

Jól vigyázzanak erre Bécsben, ne hogy midőn már Magyarországon a 67-es alap ellen megszűnt minden támadás, ennek a kiegyezésnek az *erkölcsi* alapját maguk ássák alá.

*

Azok a férfiak, akik a kiegyezésnek és a magyar szupremáciának régi hívei s kik e meggyőződésükért nyugodtan túrték a népszerűtlenséget, a támadásokat s a megvádoltatást: az uralkodói kegyvesztéstől sem fognak visszarettenni s a Lajtán túli és a Lajtán inneni demagógia támadásait egyforma megvetéssel fogják viselni. Ezek nem bank-hazafiak, akiket félre lehet vezetni s tudatlanságuknál fogva birodalmi célok igájába hajtani, nem klikk-politikusok, akiket személyi motívum ösztökél: ezek államférfiak, akik tisztán látják a

célt, melyet az általános választói joggal el akarnak érni a bécsiek. Ezek a férfiak, akik meg fognak állni a maguk meggyőződése mellett s a közérdek mellett személyes harcaikat és keserőségeiket háttérbe tudják szorítani,

Az a nemzeti vívmány tehát, amelyre Magyarországnak ma elsősorban szüksége van: *az általános választói jog elvének elejtése*. Csak akkor lehet őszinte a kibékülés király és nemzet között, ha az uralkodó eláll egy oly követeléstől, melyet egy konfliktus idején fegyverül használt ellenünk s melyről nem is tagadják, hogy eredménye a mi megrontásunk lesz csupán.

Hogyha azt várják tőlünk, – és joggal várják – hogy a nemzet vezérei kíméletlen energiával törjenek le minden hazafias frázisokba öltöző demagógiát: Magyarország is joggal elvárhatja, hogy az udvar is dobja el kezéből a demagógia veszélyes s mindig kétélű fegyverét. Nemzetiségeinkkel, szocialistáinkkal ne szövetkezzenek; belső ellenségeinktől segítséget ne várjanak. És törjék le *Ausztriában is* – ez *conditio sine qua non* – azt a féktelen demagógiát, mely a monarchia nagyhatalmi állásának sokkal nagyobb ellensége, mint a magyar pártok követeléseinek legszélsőbbike. *Ezek a 67-es alapnak igaz ellenségei s nem a magyar pártok*, melyek már egytől-egyig a 67-es alapon állanak. Ez a féktelen osztrák demagógia az, mely Magyarországon a túlzó izgatásoknak

tápot ad, mert magatartása által a leghiggadtabb és legjózanabb politikusokban is fölforralja a vért. Ezekkel mi soha nem egyezhetünk. Meg tudunk egyezni a dinasztíával; meg tudunk egyezni egy józan osztrák parlamenttel is. *De ezzel a parlamenttel, amely az általános választójog alapján összeült, melyben hiába keressük a régebbi osztrák pártok mérsékletét, békésen együttműködni nem lehet. Ez a parlament ellensége a 67-es alapnak, ellensége a nagyhatalmi pozíciónak is.* Nemcsak változtatni kíván a 67-es alapon, hanem akképen viselkedik, mintha már sikerült is volna. Egy nem létező összbirodalom nem létező hatalmának öntudatával beszél, beleszólva egy idegen állam belső ügyeibe s tárgyalva oly kérdéseket, melyek túllépik illetékessége körét.

Meg fogunk egyezni a dinasztíával; közös érdekünk a megegyezés. Az, amit kíván a dinasztia és a monarkia nagyhatalmi érdeke: higgadt, reális számítás következménye, melynél objektív szempontok irányadók. Ezek a számítások sokszor igen tévesek, óhajításainkba is sokszor beleütköznek. De a meglévő közjogi alapot nem támadják s objektivitásukat tagadni nem lehet. Az a féktelen demagógia azonban, mely ma Ausztriában uralkodik, nem ismer tárgyilagosságot és nem ismer határt. Nemcsak a 67-es törvény végrehajtásának ellensége, hanem Magyarország függetlenségének is. Alá akarja ásni nemzeti egységün-

ket, országunk belső erejét, Magyarország belkormányzati önállóságának világos megsértésével belügyeinkbe avatkozik. Ezzel az irányzattal meg nem egyezhetünk.

Magyarország számos kérdésben nem látja kielégítve óhajtásait; maga a kiegyezés nincs teljesen végrehajtva. A külügyekben és a hadügyekben is még nélkülözzük a paritást. De azt már joggal elvárhatjuk, – se nélkül nincs békés együttműködés – hogy valamint mi nem avatkozunk Ausztria belügyeibe, azonképpen Ausztria is tartózkodjék a magyar kérdések bolygatásától. Ebben a tekintetben már most követeljük a teljes paritást és azt, hogy elfojtassék minden oly irány, mely sérti a kiegyezésnek emez alap föltételét. Kívánjuk a *politikai józanság tekintetében való paritást*: kívánjuk a demagógia elfojtását a Lajtán innen és a Lajtán túl egyaránt; kívánjuk a higgadtság és tárgyilagosság ama szellemét, mely nélkül nagy kérdéseket nem lehet megoldani.

Az 1867-iki kiegyezés egy nagyszabású alkotás; de igen komplikált és igen kényes természetű gépezet. Irányításához higgadt, megfontolt államférfiak kellene. A rugók erejének félreismerése a józanul mérlegelő ítélőtehetségnek csak pillanatnyi megtévedése beláthatatlan zavarokat von maga után. Az érdekek és érzelmek annyi ellentétessége, a törekvések annyi különfélesége a politikai föladatokat legnehezebbikévé teszik a mo-

narkia kormányzatát. Szükséges leszámolnia a tényekkel, néha az érzelmek rovására is; és szükséges az érzelmekkel is számolni, mert azok is tényezők. Két, belső viszályoktól zaklatott, parlamenti krízisekkel vesződő, fajilag sem egységes állam politikája között harmóniát kell teremteni, összhangot kell teremteni a múltak minden harca s a tradíciók minden ellentéte ellenére is. Súlyos, nehéz problémák ezek, az államférfíui bölcseséget kemény próbára tevők. Semmiképpen sem alkalmasak arra, hogy a demagógia fogyatékos bölcseségű vezérei és katonái által helyes megoldást nyerhessenek.

Itt *tényekkel* kell számolni és leszámolni tudni; itt *erőket* kell fölismerni tudni s megállapítani egymáshoz való viszonyukat. Itt csődöt mond a bécsi sörházak logikája s a mi népgyűléseink bankot követelő hangos közvéleménye sem segít. A kétszer kettő négy; ennek az igazságát népszavazás alá bocsátani nem lehet. Az egyszeregyet lehet *nem tudni*, de megobstruálni – lehetetlen.

Azon a napon, a melyen – Lajtán innen és Lajtán túl – a demagógia ereje megtörik; midőn belső és külső ellenségeink nem nyernek az udvar részéről támogatást; midőn ismét visszatérnek a dualizmus alapeszméjéhez, mely Magyarországon a magyar s Ausztriában a német hegemoniában keresi a kiegyezés legfőbb támaszát; midőn megvalósul a kiegyezés másik

nagy alapgondolata s Magyarország belügyeibe idegen állam nem avatkozik: Ausztria és Magyarország viszonya ismét egészséges lesz s a kiegyezési mű régi szilárdságát ismét visszanyeri. Annak alapján állva, Magyarország ismét a reform-munkásság mezejére léphet s a belső nemzeti egység megépítésének nagy munkájához teljes erővel hozzáfoghat. Legyen a dinasztia segítségére a nemzetnek ebben s nemzetiségi viszonyaink között ne ellenségünk, de támogatónk legyen.

Ha a magyarság meg fog győződni, hogy megerősödésében, szupremáciájának megalapításában, belső ellenségeinek letörésében az uralkodó támogatására biztosan számíthat: híve fog lenni annak a kiegyezési műnek s ez a meggyőződése lesz a hatvanhetes alap legerősebbik oszlopa. Mert mi itt *magyar* országot akarunk látni s hívei vagyunk annak, aki bennünket ebben megsegít.

Azok pedig, akik csupa hazafiságból tönkre tudnák tenni ezt a nemzetet; akik csupa nagy magyarságból oláhok, tótok és szerbek országává tennék ezt a hazát; kiknek féktelenségével csak államférfiúi bölcsességük hiányának megdöbbentő foka versenyez: legyenek elkészülve arra, hogy a frázisok ideje lejár s egy józanul ítélő közvélemény ki fogja mondani rájuk azt az ítéletet, melyet meggondolatlan, személyeskedő s végeredményében *magyarellenes* politikájukkal méltán megérdemeltek.

X.

NEMZETI IRÁNYZAT.

Hosszú közjogi küzdelmek után, fenyegető nemzetiségi viszályok előtt, midőn a múlt veszélyei még el nem enyésztek s már mutatkoznak a jövő nehézségei: a magyar közélet súlyos tüneteket mutat. Nem az a közélet, mely a parlamentben és a klubban játsza kicsiny játékait, hanem a dolgozó, gondolkozó Magyarország lelki világa az, melynek szomorú szimptomái aggodalomba ejtenek.

És akkor, midőn nemzeti létünkért küzdenünk kell ki- és befelé egyaránt: akkor, midőn féltő, hogy minden közjogi törekvésünk ezentúl nemzetiségi harcokkal komplikáltatik; mikor minden ellenségünk az egyesülésre és együttes támadásra eszközt keres: éppen akkor akadnak Magyarországon olyanok, kik ezt a percet találják alkalmasnak arra, hogy a nemzetköziség elvének propagandát csináljanak.

Az életösztön hiánya mindig betegség jele s egészségtelen annak a nemzetnek közléte, melynek bizonyos tényezőiből a nemzet életösztöne kihalt.

És midőn látjuk, hogy dolgozni és gondolkodni egyaránt tudók fanatikus csapata miként igyekszik lerombolni a nemzeti eszme erejét s az új nemzedékbe a nemzetköziség elveit nevelni bele: csekély vigasztalást találhatunk parlamenti szereplőink ama lármás buzgalmában, melylyel a nemzeti eszmét védelmezik.

Ilyen hadsereggel még sohasem nyertek csatát.

És ha a mai parlament nagynevű vezérei végignéznek azon a seregen, mely őket követi: összes eddigi hibáikért is súlyosan kell e pillanatban bűnhődniök. Más parlament volt az, melyben legfényesebb sikereiket aratták, más parlament volt az, melyről egykor álmodozhattak. Ezek az ő teremtményeik. íme ilyen az ő művük.

Hogyan csodálkozunk tehát, ha a magyar közéleten sötét pesszimizmus vesz erőt; ha a cinizmus elmélete lesz úrrá a lelkek felett; ha hívőkre talál az a tanítás, hogy minden politikai elvnek és ideálnak végeredményben gazdasági indoka van. Ennek a materializmusnak elterjedése igen természetes. Ne támadják csupán a tudósokat, kik azt hirdetik, hanem a politikusokat is, kik annak helyességét példájuk által igazolják.

Az uralkodó rendszer látása az, ami a materializmus útjait plauzibilissé teszi; ennek a rendszernek régi és új hibái azok, amik a nemzetköziségnek is előkészítik az alkalmas talajt. Mert ellenszenvessé tették a nemzeti irányt azon kicsiny-

hitűek előtt, kik – az ő szavuk nyomán – azonosnak hitték az ő rendszerükkel a nemzeti irányt. A múltat vizsgáló igazság elfogulatlan szavát, a jelen aggódó hazafiságának megfontolt mérsékletét, a tömeg szenvedélyeivel szemben büszke önérzettel megálló független meggyőződést szembehelyezték vele. A történelem vizsgálójától azt kívánták, hogy hízelegjen a tudatlanok előítéleteinek; a tisztán látó államférfitől azt kívánták, hogy hajoljon meg akarata előtt. És csodálkoznak, hogy ez az eszme varázsát kezdi veszteni. Szembeállították a történelmi igazsággal, szembeállították az észszerűséggel és csodálkoznak, hogy népszerűségéből veszít.

Szembeállították a történelmi igazsággal. A múltak tévedéseit, a nemzet hibáit, a szomorú, de tagadhatatlan tények egész láncolatát elpalástolándónak hirdették s a történetírótól azt kívánták, hogy ne az igazság, a tiszta abszolút igazság legyen legfőbb vezérlő csillaga. Mintha ennek a nemzetnek szüksége lenne arra, hogy az igazságot elpalástolja: mintha fennmaradhatna az olyan nemzet, melynek erre szüksége van.

És most *csodálkoznak, ha ellenszenvessé lett a hazafiság ama fajtája, mely az igazság tagadásában kulminál.* Ismerünk egy magasabb eszményt ennél; ismerünk ennél erőteljesebb nemzeti önérzetet, mely nem félti az igazság szavától a maga fájának létjogát. Nagyjainknak a hazáért kiomlott

vére; egy szerencsétlen nemzet szomorú múltjának összes keserőségei; elmúlt viszályoknak máig fájdalmas emlékezete; az is, amit tettünk, az is, amit szenvednünk kellett: *mindennek emlékezete csak kortesfogásnak volt való.*

A leveretés időszakának természetes gyűlölsége; az összeütközések időszakának szenvedélyes tüze; mindennek szítása csupán csak erre szolgált. Az a nap, melynek sötét emléke a nemzet szívében mély nyomokat hagyott, szabadságharcunk vezéreinek gyászünnepe; az a nap, mely a nemzet lelkében mint a szabadság feltámadásának napja él; az a név, mely amaz idősakkal örökre összeforrvá, a nép rajongó emlékezetéből ki nem törölhető; csak arra volt jó, hogy kicsinyes harcaiban felhasználja a párttaktika.

Tiszteltük mi is ama nagy időknek örökké dicsőséges emlékezetét. És valahányszor a jelen törpeségének látása súlyosan nehezedett reánk, ama ragyogó korszaknak megtörhetetlen idealizmusából merítettünk reményt. Tisztelettel emlékeztünk meg ama nagy nemzedékről, mely midőn egy túlzó és hibás politika sodrába ragadtatta magát, férfias elszántsággal tudott érette helyt állani, mely megküzdött a maga ideáljaiért s érettük megszenvedett. És arról a férfúról, ki ama korszaknak vezérlő lelke volt, politikájának teljes hibáztatása mellett is el kellett ismernünk, hogy sohasem ismerte azt az utat, mely a bar-

rikád-vezérségtől a miniszteri polchoz vezet s a megtért forradalmár szerepét a Bachoknak engedve át, egész életén át rendületlen szilárdsággal kitarított azon események mellett, melyekért a nemzetét harcba vitte volt. Átéreztük mi is a múltak minden nagyságát s sajnálattal láttuk, hogy az, önző célok szolgálatában, varázsát veszti az új nemzedék egy része előtt. Sajnálattal láttuk. Mert úgy voltunk meggyőződve, hogy azokra az emlékekre a nemzetnek szüksége van. Hiábavaló a múltak keserű félreértéseinek felemlegetése az egyetértés idején s a dinasztia és a nemzet ellentétes érzelmeit fölújítani bűn a békés alkotások napjaiban. De szükséges, hogy azok az emlékek mélyen a nemzet szívébe vésve éljenek, mint egy félelmes, megtörhetetlen ideális erő; állandó fenyegetésképpen azoknak, kik ellenünk törnek és reménységképpen a nemzetnek akkorra, ha egyszer majd minden húr szakad. Szükséges volt az a hit, az a tudat – a nemzetnek és ellenségeinek is – hogy van még egy erős fegyverünk, melylyel harcolni tudunk, van még egy név, melylyel fel tudjuk ébreszteni a legyőzhetetlen szenvedélyeket.

Ezt a zászlót kompromittálni nem volt szabad. Magát a hazafiság magasztos eszméjét is megfosztották nimbuszától.

Egykor ez a szó vitéz honvédet jelentett, ki a maga hazafiságáért vérével áldozott. A hősie-

ség csodáinak emlékezete újult föl látásánál leikeink előtt. Tisztelet vette nevét körül, mert megmutatta, hogy a hazáért tenni tudott. Azután jött egy idő, midőn e névnek más jelentősége volt. Azokat illette, kiknek a maguk erős fajszeretetéért az önkényuralom börtöneiben kellett lakolniuk. Hazafiak voltak, mert a hazáért *szenvedni* tudtak.

Elmúltak *ez idők*.

Egy bölcs, nemzedékek békés biztonságát szilárdan megállapító politika fölöslegessé tette a harcot, lehetetlenné a hazafiságért való szenvedtetést. Ma már ezért az országért csak *dolgozni* kell. És azok, kik ezen bölcs politika által teremtett *biztonság* védelme alatt támadták e politikát, éppen a hazafiság magasztos fogalmát használták fel arra, hogy a munkálni, alkotni tudók megvádolásával és félreszorításával helyükbe a hangos szavú tudatlanságot hozzák a magyar közélet tereire.

Óhajtanok, hogy a hazafi szónak még nimbusza legyen; óhajtanok a nemzetköziség hirdetőit a hazafiatlanság vádjával sújtani.

Hasztalan.

Akik látták, hogy a közélet régi, kipróbált, érdemes munkásaitól mint tagadták meg a jó hazafi nevét, csupán azért, mert a népszerű jelzőszavak előtt meg nem hajoltak; aki látta, hogy a hazafiatlanság e bélyege a hitehagyás egyszerű

ténye által miként törültetett le rögtönösen; aki látta, hogy a hazafiság hangoztatása mint lett a kvalifikáció elengedéséért való folyamodás: annak szemében e szó egész régi varázsának szét kellett foszolnia.

Tegyük félre ezt a fegyvert is; a nemzeté volt, de a pártpolitika használatában élet elveszítette. Ez is egy erkölcsi tőke, melyet elpazaroltak. Az országnak azonban szüksége van arra, hogy a nemzetköziség elvével szemben megindítsa a harcot s kérdésbe venni ne engedje ennek a nemzetnek létjogát. De az a nemzeti irány, melynek e törekvések elleni küzdelemhez erőt kell adnia, az igazság alapjára kell hogy álljon s a nemzetnek nagy tradícióit pártcélra felhasználnia nem szabad.

Nyílt, becsületos kutatást várjunk a történelem vizsgálóitól s a politika vezéreitől nyílt állásfoglalást.

Azokkal szemben pedig, kik ez államnak elvileg deklarált esküdt ellenségei, éreztetni kell a magyar állam erős kezének egész súlyát

Annak, aki ennek a nemzetnek jogokkal bíró tagja akar lenni, legmagasabb célul kell ismernie ez országnak nemzeti jellegét; polgártársunkká kell gondolatban és érzésben lennie, ha azt akarja, hogy jogokban is azzá legyen. Éreznie kell mindenkinek, ki a magyar államban él, hogy itt egy öntudatos, büszke, érzésben és akaratban erős

nemzet uralkodik, mely egyaránt tud jutalmazni és sújtani.

A reménykedésnek óráiban, a nemzeti önértzet fellobbanásának perceiben a magyar nemzet ilyenekről ábrándozik.

Kormány férfiakról, akiknek nemzeti érzése tetteikben nyilvánkozik; kormányférfiakról, akik érette készek helyt állani.

Kelet népe . . .

FÜGGELÉK.

A PROTESTANTIZMUS ÉS A MAGYAR FAJPOLITIKA.

(AZ ERDÉLYI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLETI ÉRTEKEZLET
NOVEMBER 14-IKI DÍSZOYŰLÉSÉBEN TARTOTT ÜNNEPI
BESZÉD.

A magyar nemzeti törekvések története össze van forrva a protestantizmus küzdelmeivel. Ugyanazon ellenségekkel szemben kellett küzdeniök s az egyiknek diadala a másiknak győzelmét is mindig előkészítette. Változtak az idők. A magyar állameszmének s a protestáns világnézetnek egyaránt új ellenségei támadtak. Ellenségei immár nem csupán a protestantizmusnak, hanem a keresztyén világnézetnek is. Az a nemzetközi szocializmus, mely mint politikai irány, alapjában támadja meg a nemzeti államot; mint világnézet keresztyén etikát s az egész keresztyén világfölfogást alapjaiban ássa alá.

Az ellenség közös; a védekezésnek is együttesnek kell lennie. Fajunk érdekeinek, vallásunk érdekeinek egymással való eme teljes harmóniája lélekemelő tudat. Mert csak az összes eszményi célok teljes összhangjában erősödhetik meg érzés- és gondolatvilágunk idealizmusa; miként csak a meggyőzések és a tettek teljes harmóniájában találja meg a jellem ideális erkölcsi erejét.

Az az irányzat, mely a keresztyén világnézetnek és a nemzeti politikának egyaránt ellensége, immár a népnek színmagyar és kálvinista részébe is behat. Gyűlöletessé akarja tenni előtte a valást; és gyűlöletessé akarja tenni a hazát. Azzal vádolja a nemzeti irányt, hogy az csak a kiváltságoltak jogainak védelmezésére szolgáló ürügy; azzal vádolja az egyházat, hogy az csak a kiváltságosak érdekeit védelmező szervezet. Tekintsünk lelkünkbe! És mondjuk meg őszintén s igazán: vajjon az a nemzeti irányzat, mely csak külsőségekben nyilatkozik s mely a nemzeti nagyság formáinak védelmezése közben annak lényegéről megfeledkezik, nem méltán ébresztette föl e gyanút? Tekintsünk lelkünkbe! És mondjuk meg őszintén és igazán: vajjon az az egyház, egyházi élet, amely felekezeti harcokban s dogmatikus vitákban keresné a maga föladatát, nem-ó, méltán ébreszthetné föl e gyanút? Azok, akik a nemzeti iránynak és azok, akik a keresztyén világnézetnek buzgó hívei, jövő hivatásuk egyaránt az kell, hogy legyen, hogy ezt a gyanút eloszlassák s hogy azt a színmagyar, kálvinista népet a helyes útról ne engedjék letérni. Meg kell őket győzni arról, hogy a nemzet és az egyház tőlük nemcsak lemondást, áldozatokat kíván, hanem érzi a kötelességet is, mely a szenvedő néppel szemben őt terheli. Meg kell győzni a népet arról, hogy ugyanaz a nemzet, ugyanaz a nemzeti eszme,

amely a politikai jogok tekintetében lemondást kíván; épp oly erővel kívánja az államtól azt is, hogy gondoskodjék a szenvedőkről s a vezető osztályokat e cél szolgálatába kényszerítse. S ugyanazon keresztyén vallás, mely a lemondást és a kötelességet hirdeti, nemcsak tiltó szó, hanem bátorító és felemelő is, mely az erőseknek is a kötelességet, a testvériségből eredő kötelességet hirdeti. Ugyanaz a kálvinista egyház, mely a maga szervezetében az intelligencia felsőbbségének, vezetői jogosultságának elvét hirdeti; ugyanaz a kálvinista egyház a maga keresztyén felfogása alapján a szeretetnek egyetemes elvét hirdeti.

Ennek a keresztyén szeretetnek kell az elnyomottakkal szemben megnyilvánulnia: ennek a keresztyén szeretetnek kell velük szemben az egész egyházi és politikai életben megnyilatkoznia. Akkor érezni fogják, hogy ők igazán a nemzet és igazán az egyház tagjai; és érezni fogják, hogy a nemzeti eszme és a vallás nem hideg szavak, nem tiltó fogalmak csupán, hanem forrásai amaz egyetemes, mindent átölelő szeretetnek is, mely a keresztyén vallásnak igazi lényege. Nem a dogmákban, nem a szertartásokban nyilvánul a vallás lényege, – ez a mi protestáns meggyőződésünknek alapvető gondolata, – hanem abban a szellemenben, amely áthatja a hívőket és áthatja az egész életet. «Mert lélek az, ami megelevenít.»

Nem az ünnepnap i vallásosság az, amely a keresztyénség lényegét teszi, hanem az a vallásosság, amely a hétnek minden napján megnyilatkozik. A mi vallásunk ellensége a szertartásoknak; az a vallásosság, mely csupán ünnepnapon nyilatkozik meg: szertartás csupán.

A protestantizmus hívei büszkék arra, hogy vallásuk a felvilágosultság iránti küzdelem produktuma. Soha a kor nagy eszméivel, nagy problémáival, nagy követelményeivel szemben el nem szabad zárkóznunk. Hívei büszkék arra, hogy a protestantizmus a keresztyén vallást a maga eredeti tisztaságában igyekezett helyreállítani. Valóban így van. De így is legyen. Kerestük mindig és keresnünk kell a jövőben is a dogmák és szertartások mögött, a felekezetek viszályai mögött a keresztyénség igazi lényegét, a keresztyénség igazi szellemét. És ez az igazi lényeg: – úgy mondják – a testvériségnek és a szeretetnek a szelleme.

Úgy mondják. Én nem látom. Nem látom ennek a társadalomnak életében tényleg megnyilatkozni a keresztyén szellemet; a szeretet elvének általános, gyakorlati érvényesülését nem látom.

Pártharcaink között, viszálykodásaink mellett a társadalmi élet kicsinyes tülekedései közepett a némán tűrőkről, a némán szenvedőkről hogy megfelelkezünk. Lent a társadalomnak mélyén, meg nem látva és meg nem hallva az önző kiváltsá-

goltak kicsinyes harcainak zajában, a panasztalan szenvedésnek és panasztalan nyomornak mekkora tömege rejtőzik. Nemzedékek születnek és nemzedékek halnak meg vigasztalanul és reménytelenül s egyik nemzedék a másiktól öröklí át a szenvedést, mint osztályának megváltozhatatlan végzetét. Változások zajában ez az egy megmarad változatlanul, miként ha egy örök természeti törvény súlyaként nehezednék rá. Közönnyel haladunk el a nyomor mellett; közönnyel, némán s hidegen. Meg nem szólal lelkünkben egy vádló szózat; egy kötelesség sejtelme nem ébred. És ez keresztyén társadalom.

Ez ellen a közöny ellen, a kötelességérzetnek ezen hiánya ellen kell nekünk küzdenünk. Azokkal szemben, kik nem érzik a szenvedők nyomorát s kik ez iránti kötelességeiket nem akarják megérteni; azokkal szemben, akik ünnepnapon elvégezvén a vallás formáságait, hétköznapokon elfeledik annak a lényegét, hideg közönnyel nézve a szenvedést; azokkal szemben, akik a szeretet vallását vallják, de az önzés parancsát követik: hirdessük és szakadatlanul hirdessük a keresztyén vallásnak örökké igaz, valódi lényegét. Nem a más vallású az ellenség, hanem a közöny, az érzéketlenség, a részvétlenség s a kötelességérzet hiánya.

Itt az igazi ellenség, mely ellen küzdenünk kell; itt a vallásos érzés igazi legnagyobb ellensége. Itt kell a közönnyt megtörni; itt kell a köte-

lességérzetet felébreszteni, Azt mondják, hogy ez: keresztyén szocializmus. Nem. *Ez maga a keresztyénség.* A keresztyénség igazi szelleme, a keresztyénség igazi lényege. Ez a vallás szolgáinak valódi feladata. Súlyos, megtámadtatással járó, küzdelmekkel teljes feladat. Szükséges hozzá a hitnek, az idealizmusnak ama teljessége, mely egyházunk fiait lelkesítette a reformáció idején; szükséges hozzá a jellem férfiaságának teljes ereje. Mert addig, amíg a testvériség és a szeretet szép szavak csupán, hirdetői is avval az elnézéssel tekintetnek a társadalom önző rétegei által, mely az ártalmatlan, szép eszmék hirdetőit megilleti. De kísérsék csak meg a hétköznapi életbe belevinni a keresztyén szeretet szellemét; próbálják csak meg ennek az önző érdekekben, nyers anyagiasságban elmerült társadalomnak hirdetni a gyengébbek iránti kötelességeket: szembe fogják magokkal találni annak egész önzését és gyűlölködő szellemét. Mert amíg a vallás csak dogma s szertartásoknál nem egyéb s csak a gyöngébeiktől kíván kötelességteljesítést: addig nem kell félnie a súlyos támadásoktól, de addig igazi értéke sincs. Mikor azonban fel akarja eleveníteni a keresztyénségnek igazán értékes, örökké igaz szellemét: akkor ugyanazzal a szenvedélyes ellenmondással és ugyanoly erős támadásokkal fogja magát szembe találni, mint annak idején az első reformátorok. Mert reformáció ez is, az egyház-

nak a kor szelleme szerint való s az eredeti keresztyénség szelleme szerint való igazi reformációja. Egy nagy protestáns író volt annak kezdeményezője; egy nagy protestáns államférfi – Bismarck – volt követelményei egy részének legelső megvalósítója. Az ő szemében sem volt ez egyéb, mint a valódi életbe átvitt igazi keresztyénség: praktisches Kristenthum. És az ő szemében is ez volt a nemzeti állam egyik legerősebb oszlopa.

A keresztyén szellemnek és a nemzeti szellemnek egyaránt *produktív* kell válnia s a dogmákban és szavakban nyilatkozó meggyőződésnek az élet egész folyamában állandóan nyilvánuló idealismussá válnia. És el kell hogy tűnjön közéletünkől az ünnepnap i keresztyénség épűgy, mint az ünnepnap i hazafiság.

Ennek a produktív szellemnek szolgálatában Magyarország összes protestánsainak egyesűlni kell. A magyar szupremácia érdeke, a protestantizmus érdeke egyaránt ezt kívánja. Es a mi féltve őrzött egyházi autonómiánknak, midűn a maga iskolai életébe nem engedi beavatkozni az állami befolyást, viszonzásképen magának kell a protestáns magyarság egyűttes erejével minden állam-bontó törekvést ellensűlyoznia. Ebben a feladatban egyesűljűnk; kicsinyes felekezeti villongások egymástól el ne idegenítsenek. Mind szorosabbá és szorosabbá keli a protestáns uniónak válnia

s nekünk ezt az egyesülésre törekvő szellemet kell felébreszteniünk.

De keresniünk kell az egyetértést az ország más felekezeteivel is; őrizve jogainkat, azokból hajszálnyit sem engedve, de látva egyszersmind a közös nagy célokat, melyeknek követésében egyek vagyunk, nekünk egyetértőleg kell törekedniünk arra, hogy az életbe átvigyük a valódi keresztyén szellemet. És a kor nagy feladataival szemben, szenvedő milliókkal szemben is egy és ugyanaz ami feladatunk. *Föl kell ébreszteniünk a mai társadalom alvó lelkiismeretét.*

Ezt parancsolja a keresztyénség igazi szelleme, ezt parancsolja a magyarság érdeke is. Egy olyan időszakban, midőn a magyarság külső és belső ellenségei egyetértőleg sorakoznak ellenünk; egy olyan időszakban, midőn nem egyes hitcikkék, de maga az egész keresztyén világnézet van alapjaiban megtámadva; midőn nem a sötétség, de a felvilágosultság hirdetői támadnak ellenünk: vállvetve és együttesen kell a keresztyén világnézet megvédelmezéséért küzdenünk. De nem elég megvédelmezni, meg is kell valósítani. Mert megvalósítása a legbiztosabb védelem.

A magyar állameszmének, a magyar nemzeti iránynak is ez az érdeke. Külső és belső ellenségek között súlyos feladatok előtt ennek a magyar nemzeti államnak szigorúan megszabott pályán kell haladni. Nem tehet eleget minden

kívánságnak; fiai nagy részétől áldozatot kíván. És azt kívánja, hogy a nemzeti állam létérdekeinek parancsoló következményeit szigorú logikával vonjuk meg s kíméletlen eréllyel igyekezzünk megvalósítani. Ezt az irányt kell követnünk a politikai életben s e mellett az irányzat mellett ki is fogunk tartani. De adják meg nekünk az egyházak azt a megnyugtató tudatot, hogy a politikai élet kíméletlen harca csak az erők tusája s a gyöngékkal szemben nem érvényesül más, mint a szeretet; adják meg nekünk azt a megnyugtató tudatot, hogy elzárkózhatunk a *jogok* követelése elől, midőn fölébresztettük a *kötelesség* érzetét. Akkor tiszta lelkiismerettel küzdhetünk a nemzeti állam eszményének összes következményeiért. Anélkül nem tehetjük. Akkor tiszta lelkiismerettel küzdhetünk és ha magunkkal szemben is találjuk a közvéleményt, épen a protestantizmus története fog minket megtanítani arra, hogy egy igazság értéke követőinek számával semmi összefüggésben nincs. A tömeg adhat hatalmat, de igazságot nem adhat s mi amellet, amit a mi meggyőződésünk követel, avval a kálvinista makacssággal fogunk küzdeni, melyet annyiszor vetnek szemünkre s melyre mindig büszkék leszünk.

Nem is csupán a mi felekezetünk az, melyet e hajthatatlan makacsság jellemez. A magyar faj lelke az, mely benne megnyilatkozik. Nem a mai

nemzedéké – mert ebben nincs sem hit, sem meggyőződés, sem akaraterő – hanem azé a nemzeté, mely ezer éve él itten s túl fogja élni ezt a nemzedéket is. Túl fogja élni – és el fogja felejtteni.

TARTALOMJEGYZÉK.

I. A kor szelleme.....	1
II. Nemzetköziség és szociáldemokrácia	13
III. A szabadságról	23
IV. A magyar szabadelvűség	31
V. Március tizenötödike.....	39
VI. Nemzetiségi politika.....	49
VII. Erdély sorsa	59
VIII. Életkérdések	67
1. Pusztuló kúriák.....	69
2. A régi középosztály	74
3. Hazug illúziók.....	81
4. Produktív politika	86
5. Sürgős teendőink.....	93
IX. A magyar szupremácia és a hatvanhetes alap.....	101
1. Mérleg.....	103
2. Osztrák demagógia.....	109
X. Nemzeti irányzat.....	119
Függelék	129